

PETROL, PETROL POLİTİKALARI VE ORTA DOĞU: GLOBAL POLİTİKALARIN BÖLGESEL YANSIMALARI VE IRAK SAVAŞI

Dr. M. Vedat GÜRBÜZ*

Oil and oil politics are important in the Middle East history. Rich oil resources of the region attracted attention of the great powers. Oil is still most widely used energy source and its dominance in energy will continue. Most of the Middle East countries, including Iraq, have oil based economies. Therefore, oil is important for the regional countries as well as for the countries, which economies depended on large oil supplies. In this paper, the role of the oil in the Iraqi War and in the Middle East politics is studied comprehensively with other political factors, especially US security concerns.

Petrol ve petrole dayalı politikalar, 20. yüzyıl başlarından itibaren Orta Doğu siyasetine etki eden birinci derecen faktörlerden olmuştur. Günümüzde petrol dünyanın en önemli enerji kaynağı olma niteliğini sürdürmektedir. Dünya ülkelerinin petrole olan bağımlılığının yanı sıra, Orta Doğu ülkelerinin büyük bir kısmının petrole dayalı ekonomik gelir sistemine sahip olmaları, petrol politikalarının gerek bölgede gerekse dünyada derin etkiler yarattığı bilinen bir gerçektir. Petrolün dünya ve bölge ekonomilerindeki yeri istatistiksel verilerle izah edildiği zaman, petrol politikalarının ne denli etkin olabileceği çarpıcı bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Petrol uzmanlarının tahminlerine göre dünyada ispatlanmış ve henüz ispatlanmamış petrol rezervleri 2,300 milyar varil civarındadır. Dünyadaki doğal gaz rezervlerinin ise 12,000 trilyon cubic feet olduğu tahmin ediliyor, ki bu rakam enerji açısından petrole eşit bir potansiyel oluşturmaktadır.¹

Günümüzde dünyada kullanılan enerji kaynakları sıralamasında petrol % 40 kullanım ile birinci sırayı almaktadır. Petrolü % 25 kullanım ile kömür, % 20 ile doğal gaz ve % 7 ile nükleer enerji kaynakları takip

* ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, K. Maraş.

¹ Charles D. Masters, Emil D. Attanasi, David H. Root, 'World Petroleum Assessment and Analysis' On Dördüncü Petrol Konferansı, 1.

Avrasya Dosyası, Enerji Özel, Bahar 2003, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 133-168.

.....
 1973'e gelindiğinde
 Amerika'da petrole olan
 yoğun talep yüzünden,
 Amerika ciddi
 miktarlarda petrol
 stokları oluşturamamış
 ve petrol krizine
 hazırlıksız yakalanmıştır.

etmektedir. Hidroelektrik enerji dünya enerji kullanımında %2 gibi küçük bir yere sahipken, rüzgâr, güneş ve termal gibi alternatif enerji kaynakları ise yüzdelik değerlere önemsiz oranlarda girmektedir.

1950'de Amerika enerji kullanımında % 40, Batı Avrupa % 14 ve Japonya % 5 oranında petrole bağımlıydı. 1950 ve 60'larda

kömür madencilerinin baskısından ve kömür üretiminin ağır maliyetlerinden kurtulmak isteyen ve aynı zamanda çevre konularını da dikkate alan Amerikan hükümetleri, daha ucuz olan petrol tüketimini hızlandırdılar. 1960'ların sonlarında ve 70'lerin başlarında Amerikan petrol üretimi ciddi olarak düşerken Amerikanın ithalat hacmi giderek artıyordu. 1970'de Amerika toplam dünya petrol üretiminin %20'sini üretip petrol ihtiyacının ancak % 12'sini ithal ederken 1990'ların başında, Amerika dünya petrolünün % 10'unu üreten ve petrol ihtiyacının yarısını dışarıdan karşılayan bir ülke durumuna gelmiştir. 1973'e gelindiğinde Amerika'da petrole olan yoğun talep yüzünden, Amerika ciddi miktarlarda petrol stokları oluşturamamış ve petrol krizine hazırlıksız yakalanmıştır. 1970'lerde gelişen Japon ve Alman ekonomileri petrole ihtiyacı daha da arttırmıştır. 1973'te Amerika'nın enerji kullanımında petrole bağımlılığı % 47 iken bu oran Batı Avrupa'da % 60 ve Japonya'da % 76 gibi yüksek değerlere ulaşmıştır. Günümüzde Japonya % 70 oranında petrol enerjisine bağlı. Petrolün tümünü ithal eden Japonya ihtiyacı olan petrolün % 70'ini Orta Doğu'dan karşılamaktadır.² Dünyanın petrole olan ihtiyacı yıllık olarak ortalama %1 oranında artmaktadır. Çin gibi hızla gelişen ülkelerin azlığı ve gelişmiş ülkelerin düşük oranlardaki gelişme yüzdeleri, petrolde beklenmeyen aşırı talepleri doğurmayacağı tahmin edilmektedir.

1940'larda Orta Doğu, dünya petrolünün ancak %5'ini üretiyordu. Oysa şimdilerde Orta Doğu dünya petrol üretiminin ortalama %40'nı karşılamaktadır. Dünya petrol rezervlerinde Orta Doğu en büyük paya sahiptir. Suudi Arabistan'ı da içine alan İran Körfezi dünya petrol rezervlerinin %63'ünü elinde tutmaktadır. Sadece Suudi Arabistan, dünya petrol rezervlerinin 1/4'üne sahip ve bu rakam ABD'nin sahip olduğu petrol rezervlerinin on katı büyüklüğündedir. Körfez petrolü aynı

² Alan Richards ve John Waterbury, *A Political Economy of the Middle East*, (Washington DC: Westview Press, 1998), ss. 56-57.

.....
: **Petrol ihraç eden ülkeler,**
: **petrol politikalarında**
: **inisiyatif kullanmak ve**
: **petrol piyasalarında**
: **örgütlü olarak daha fazla**
: **söz sahibi olmak**
: **amacıyla 1960'da OPEC'i**
: **kurdular.**
.....

zamanda dünyada en ucuza üretilen petroldür. Körfezde petrolün varili 1 Dolara mal edilirken, bu maliyet, örneğin, Amerika'da 4-6 Dolara çıkmaktadır.³ Orta Doğu ülkeleri 1 Dolara mal ettikleri petrolü 1981'de 36.50'ye satmışlardır ancak bu rakam 1986'da 1973 sonrasının en düşük değeri olan 8 Dolara gerilemiştir.

Petrol gelirleri Orta Doğu'da petrol üretici ülkelerin biricik ekonomik kaynağı haline gelmiştir. Örneğin 1980'li yılların sonunda Birleşik Arap Emirlikleri % 60, Irak % 99, Suudi Arabistan % 86, Kuveyt % 88, İran ve Katar ekonomilerinin ise % 91 oranında petrol gelirlerine bağlı olduğunu görüyoruz. Tarihin hiç bir devrinde bu kadar zenginlik bu kadar kısa bir sürede belli bir coğrafyada birikmemiştir. 1979'da Suudi Arabistan'ın petrol ihracatındaki geliri 59.2 milyar idi. Bu rakam 1980'de 104 milyara ve 1981'de 113 milyar Dolara çıkmıştır. 1994'te ise bu rakam 37 milyar Dolar civarında kalmıştır.⁴ Günümüzde petrol gelirleri Suudi ihracatında % 90-95, devlet gelirlerinde % 70-80 ve milli üretimde % 40'lık bir paya sahiptir.

1970'lerde artan petrol fiyatları petrol üreticilerine büyük paralar kazandırdı ve bu ülkeler ekonomik patlama yaşadılar. Ancak özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren petrol fiyatlarındaki düşüş, petrolden elde edilen gelirlerin de düşmesine sebep oldu. Örneğin 1980'de Arapların 243 milyar Dolarlık petrol cirosu 1988'de 67 milyara düşmüştür.⁵ Yalnızca Suudi Arabistan'ın petrol kazancı 1981'de 120 milyardan, 1985'te 17 milyara düşmüştür.⁶

1970'lerde yaşanan petrole dayalı ekonomik patlama Arap politik geleneğinde ve Arap liderliğinde herhangi bir değişiklik yapmadı. Düşen petrol kaynaklarıyla beraber Körfez savaşında ortaya çıkan politik bunalım, Arap devletlerini daha da zora sokmuştur. Özellikle Körfez ülkeleri Amerika ile hareket ederek diğer Araplardan daha bağımsız politikalar izlemeye başladılar.

³ Richards ve Waterbury, *A Political Economy...*, s. 54.

⁴ Richards and Waterbury, s. 59.

⁵ Kiren Aziz Chaudhry, *The Price of Wealth: Economies and Institutions in the Middle East*, (Ithaca: Cornell University Press, 1997), s. 2.

⁶ Chaudhry, *The Price of Wealth...*, s. 7.

Petrol ihraç eden ülkeler, petrol politikalarında inisiyatif kullanmak ve petrol piyasalarında örgütlü olarak daha fazla söz sahibi olmak amacıyla 1960'da OPEC'i kurdular. 1970'lerden itibaren OPEC ülkeleri petrol üzerindeki hakimiyetlerini arttırdılar, ancak yabancı petrol şirketleri ve zenginliğe alışan krallar petrolün işlenmesi ve pazarlanması konusunda neredeyse bir tekel haline geldiler. Buna karşılık, OECD ülkeleri 1970'li yıllarda artan OPEC baskısının olumsuz ekonomik etkilerine karşı ortak strateji oluşturmak amacıyla, 1974'te Uluslararası Enerji Ajansı'nı kurdular.⁷

1970'ler ve 80'lerde yüksek petrol fiyatları sebebiyle Amerika, Kuzey Denizi, Batı Sibirya, Malezya, Çin, Meksika gibi bölgelerde petrol aramalarına hız verildi ve üretim arttırıldı. 1980'lerin ortalarından itibaren OPEC ülkeleri petrol fiyatlarının düşmesini göze alarak üretimlerini arttırdılar ve dünya pazarlarında %31'e gerilemiş olan paylarını %41'e çıkardılar. OPEC'in 2015'te pazar payının %50'ye ulaşması beklenmektedir.⁸

Orta Doğu'nun önemli bir petrol üretim bölgesi olması nedeniyle bölgede meydana gelen karışıklıklarda petrol önemli rol oynamış ve çıkan her kriz petrol fiyatlarını tetiklemiştir. Arap-İsrail savaşları, Süveyş Krizi, İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı gibi bölgede çıkan karışıklıklar sonucu petrol fiyatları kriz ortamında hızla yükselmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda, Süveyş Kanalı kapatılmış ve Körfez petrolü Ümit Burnu'nu dolaşarak pazara ulaşmıştır. 1973 Arap boykotu ise bugüne kadar yaşanmış petrol krizlerinin en çarpıcı örneğidir. Bu krizle dünyada petrol fiyatları üç kat artmıştır. Özellikle 1973 krizinden sonra ülkeler olağanüstü durumlar için büyük miktarlarda petrol stokları oluşturmaya başlamışlardır.

Uzun bir süredir 22-28 Dolar bandında seyreden petrolün varil fiyatı Irak krizi süresince 32 Dolara çıkmıştır. Bu değişim aslında önemli bir artışı ifade etmemektedir. 1973 krizinde petrol fiyatlarının artışıyla kıyaslanırsa, bu yükseliş normal karşılanabilir. Irak Savaşı sırasında petrol fiyatlarında artış yaşanmadığı gibi düşüşler olmuştur. En başta yıllardan beri üretimi durdurulmuş olan ve günümüzde petrol piyasalarında önemsiz bir yere sahip olan Irak petrolünün savaş sebebiyle tamamen üretim dışı kalması, petrol piyasalarına hiçbir olumsuz etki yapmamıştır. Ayrıca Irak Savaşı dolayısıyla herhangi bir Arap boykotu da ortaya çıkmamıştır.

⁷ A. Necdet Pamir, *Bakü-Ceyhan Boru Hattı*, (Ankara: ASAM Yayınları, 1999), s. 14.

⁸ Masters Attanasi ve Root, 'World...', s. 8.

.....
 :
 : **1973 krizinde İran**
 : **boykota katılmayacak**
 : **aksine Amerika'ya büyük**
 : **miktarlarda petrol sattığı**
 : **gibi, olası bir petrol**
 : **krizinde Rusya petrol**
 : **piyasalarını doyuracak**
 : **satışlarda bulunacaktır.**

Dünya rezervlerinin % 75'ine sahip olan OPEC ülkeleri petrol politikalarında ancak % 40'lık bir etkiye sahiptir. Her ne kadar Suudi Arabistan petrol politikalarında göreceli olarak Amerika'nın etkisi dışında bulunuyorsa da, başta Körfez ülkeleri olmak üzere OPEC ülkelerinin çoğunluğu petrolü bir silah olarak kullanmayı düşünmemektedirler. Her

şeyden önce, petrol ithalatçı ülkeler için ne kadar önemli ise petrol üreticilerinin ekonomilerinin petrol gelirlerine bağımlı olması, bu ülkelerin ekonomik programlarını takip etmek ve mali sistemlerini yürütebilmek için petrol gelirlerinden ayrı kalmaya tahammül edemezler.

Ayrıca Rusya, ve Rusya'ya ek olarak Kazak ve Hazar petroleri, Orta Doğu petrolerine rakip olarak ortaya çıkmıştır. 1973 krizinde İran boykota katılmayacak aksine Amerika'ya büyük miktarlarda petrol sattığı gibi olası bir petrol krizinde Rusya petrol piyasalarını doyuracak satışlarda bulunacaktır. Sovyetler Birliği 1991'den önce dünyanın en büyük petrol ihracatçısı idi. Günümüzde Rusya, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol ihraç eden ülkesidir. Rusya aynı zamanda dünyanın en zengin doğal gaz yataklarına sahip ve en büyük doğal gaz ihracatçısıdır. Eski Sovyetler Birliği'nin henüz ispatlanmamış petrol ve doğal gaz rezervlerinin % 76'sı Rusya Federasyonu içerisinde, özellikle Sibiry'a'da bulunmaktadır. Bu petrol ve doğal gaz kaynaklarının % 11'i Kazakistan'da bulunurken, Türkmenistan ise çok zengin ve henüz ispatlanmamış doğal gaz rezervlerine sahiptir.⁹

Rus ekonomisi için petrol ve doğal gaz kaynakları oldukça önemlidir. Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra yaşanan şiddetli ekonomik bunalımlarda petrol ve doğal gaz Rusya'da tek kurtarıcı ekonomik kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Ziraai üretimde yaşanan sıkıntılar sebebiyle, Rusya petrol satarak gıda almış ve bir bakıma kıtlık ve açlıktan doğabilecek büyük karışıklıkları önlemiştir. Rusya dünya piyasalarında OPEC'le rekabete girmiş ve pazarda payını yükseltmiştir. Örneğin, OPEC ülkeleri % 40 olan Avrupa pazarını yarı yarıya Ruslara kaptırmışlardır. Rusya'nın Irak'la imzaladığı petrol anlaşmaları ve Orta Asya, Kafkas petroleri üzerinde etkin olma çabaları, petrolün Rus

⁹ Gregory F. Ulmshiek, Charles D. Masters, 'Oil, Gas Resources Estimated in the Former Soviet Union', *Oil and Gas Journal*, internet versiyonu.

ekonomisindeki öneminin bir açıklamasıdır. Gelişmiş ülkelerin en önemli ekonomik gücü yüksek teknolojiyi elinde bulundurmaları ve büyük miktarlarda ihracat yapmalarıdır. Bu ise üretim kalitesi ve rekabet gücü ile alakalıdır. Rusya'nın geri kalmış teknolojisi ve uluslararası arenada rekabet gücünün zayıflığı, Rusya'yı petrole ve doğal gaza dayalı bir ekonomik düzene itmiştir. Rusya'nın şu andaki politikası petrol fiyatlarının yüksek tutulmasını sağlamak ve fırsatları değerlendirerek petrol pazarındaki dilimini büyütmektir.

Herhangi bir petrol krizi çıkar ise, şimdiye kadar yaşanan petrol krizlerinden edinilen tecrübe göstermiştir ki, krizler en fazla altı ay kadar doruk noktasında kalıp sonra normalleşme süreci başlamaktadır. Ayrıca, 1973 Krizi'nden ders alarak ülkelerin ciddi petrol stokları oluşturmaları, çıkacak petrol krizlerini hafifletecek niteliktedir. Amerika acil durumlar için Stratejik Petrol Rezervleri adı altında petrol stoklamaktadır. Günümüzde 700 milyon varil kapasiteye sahip olan Amerikan stratejik petrol rezervlerinin ancak 592 milyon varil kadarı stoklanmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın doksan günlük bir petrol stokunu öngörmesine rağmen, ABD ihtiyaçlarını ancak 53 gün karşılayacak bir miktarda petrol stoklarına sahiptir.¹⁰

ORTA DOĞU'DA PETROL ÇATIŞMALARI

Tarih, dünya coğrafyasının hiçbir bölgesinin Orta Doğu kadar yoğun politik mücadeleye sahne olmadığına tanıklık yapmıştır. Orta Doğu'daki siyasal ve toplumsal mücadeleler insanlık tarihi kadar eskidir. Sanayi devrimi ile petrolün stratejik bir hammadde haline gelmesi, bölgedeki güç kavgalarında petrole dayalı politikaları ön plana çıkarmıştır. Petrol politikalarının bölge üzerinde öyle muazzam bir etkisi olmuştur ki, Osmanlı sonrası Orta Doğu devletlerinin sınırlarının büyük oranda petrol politikalarına bağlı olarak çizildiğini görmekteyiz.

TARİHSEL SÜREÇ

Orta Doğu'nun stratejik konumu sebebiyle İngiltere, Mısır öncelikli olmak üzere, 19. yy. başlarından itibaren bölgeyle yakından ilgilenmeye başladı. Petrolün önemli hale gelmeye başlamasıyla İngiltere zengin petrol rezervlerinin bulunduğu Körfez bölgesine ilgisini odaklamaya başladı. İngiltere'nin Orta Doğu politikalarında zaman zaman Fransa ile çatışması ya da onunla işbirliğine gitmesi, bölgenin başlıca bu iki devlet arasında sömürülmesiyle sonuçlandı.

¹⁰ Strategic Petroleum Reserve, *fossil.energy.gov*; Amerikan Enerji Bakanlığı Web Sitesi.

1820’de İngilizler bugünkü Birleşik Arap Emirliği bölgesinde beş kabile ile anlaşarak aralarında bir birlik geliştirdi. 1880 ve 1890’larda Bahreyn ve Katar İngiliz koruması altına girdi. Osmanlı bu durumu protesto etti ve bu toprakların kendisine ait olduğunu iddia etti ise de, İngiliz baskısı sonucu fazla bir şey yapamadı. Türkler’le anlaşmazlık içerisinde olduğu için, İran da kendisi için önemli olan bu bölgeye İngilizlerin yerleşmesine ses çıkarmadı.¹¹

1825’ten itibaren batılı büyük petrol şirketlerinin Musul ve çevresindeki petrol yatakları ve petrol alanları üzerinde imtiyaz elde etme mücadeleleri, şirketler düzeyinden çıkararak, uyuşunda buldukları devletler arası bir mücadeleye dönüşmüştür. 1871’de bölgenin zengin petrol kaynaklarına sahip olduğu, Mezopotamya’da araştırma yapan bir Alman Uzmanlar Heyeti tarafından Osmanlı Devleti’ne bildirilmiştir.¹² Bunun üzerine II. Abdülhamit 1888 ve 1898’de yayınladığı iki ayrı fermanla, Musul ve Bağdat vilayetlerindeki petrol alanlarını Hazine-i Hassa’ya, Padişah gelirlerinin toplandığı özel hazineye bağlamıştır. Padişahın özel mülkü olarak koruma altına alınan Musul, bölgede petrol üretmek isteyen devletleri hayal kırıklığına uğratmıştır.

Berlin-Bağdat demiryolu yapımını üstlenen Almanlar’ın ağırlıkla temsil edildiği Anadolu Demiryolu Şirketi, 1888’de demiryolu hattının geçtiği arazide bulunabilecek ham madde kaynaklarını çıkartma ve işletme yetkisini almıştır. 1904’te Demiryolu Şirketi, bu imtiyazı Deutshe Bank’ a devretti.

Almanlara verilen imtiyazlarla telaşa kapılan İngiltere, 1901’de İran’da İngiltere adına petrol imtiyazı elde eden William Knox D’arcy’yi Bab-ı Ali ile yapılacak petrol pazarlıklarında görüşmeci olarak belirledi. 1907’den itibaren bu görüşmelere Royal Deutch-Shell de katıldı. Ancak 1908’de Abdülhamit tahttan indirilerek özel mal varlığı Maliye Nezareti’ne bağlanınca, yapılan temaslara kesintiye uğramış olsa da, İttihat ve Terakki döneminde petrol pazarlıkları yeniden hızlandı. 1912’de, İngiliz bankacı Sir Ernest Cassel tarafından ‘Turkish Petroleum Company’ kurularak Osmanlı Devleti’nden petrol arama ve işletme imtiyazı almaya çalıştı. Nihayet, 19 Mart 1914’te Osmanlı hükümeti D’ARCY grubunun % 50, Deutsh Bank ve Anglo-Saxon Company’nin de % 25’er oranında ortak oldukları bir konsorsiyum oluşturarak bu şirketlere petrol imtiyazı verdi. Ne var ki, Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi bu imtiyazın işletilmesini engellemiştir.¹³

¹¹ Pirouz Mojtahed-Zadeh, *Security and Territoriality in the Persian Gulf*, (Richmond: Curzon Press, 1999), s. 130.

¹² Bu konuda geniş bir inceleme için bkz. Mim Kemal Öke, *Musul Kronolojisi (1918-1926)*, (İstanbul: 1991)

¹³ A. Mehmet Kocaoğlu, *Petro-Strateji*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1996), s. 89.

petrol pazarlıklarını hızlandırmıştır.¹⁶ Savaş tüm hızıyla sürerken orduların ve de savaşı ülkelerin ekonomilerinin petrole olan ihtiyacı gittikçe artıyordu. Tek elden güvenli bir petrol politikası oluşturmak için İngiliz hükümeti petrol devi D'ARCY şirketinin hisselerinin büyük bir kısmını satın almış ve 1917'de Kraliyet Petrol Siyaseti Komitesi'ni kurarak, petrolle ilgili politikalar hükümetin elinde toplanmıştır.¹⁷

1914'te İngiltere Basra'yı işgal ederek Basra Körfezi'ndeki petrolü güvencesi altına almak istemiştir.¹⁸ Osmanlı Devleti henüz savaşa girmemişken, İngilizler Mezopotamya'ya yönelik askeri hareketin hazırlıklarına başlamışlardı. 15 Kasım 1914'te 15.000 kişilik Hindistan İstila Gücü ile Basra'yı işgal eden İngilizler, Mezopotamya'ya doğru 70 km. ilerlemeyi başarmışlardır. Küt'ü alan İngilizleri, Halil Paşa 1915'te Küt'ül-Ammare'de yenilgiye uğratarak Küt'ü tekrar geri almıştır. İngilizler, İran üzerinden müttefikleri Rusya ile işbirliği yaparak Irak'taki durumu tekrar lehlerine çevirmek istedilerse de, Ali İhsan Paşa bu duruma fırsat vermeyerek Irak'ta Türk hakimiyetini tekrar tesis etti. Ne var ki, Musul'u almaktan vazgeçmeyen İngilizler, Arapları tahrik ederek, 1916'da çıkardıkları karışıklıklardan istifade ederek, Bağdat'a doğru ilerleyip 10 Şubat 1917'de Küt, 11 Martta Bağdat'ı ele geçirmişlerdir. Böylece İngiliz ordularına Musul yolu açılmış oldu.¹⁹

Henüz savaş devam ederken İngiltere ve Fransa, daha sonra Rusya'nın da katılımıyla, savaş sonrasında Osmanlı Devleti'ni paylaşma planlarını yaptıkları gizli anlaşmalarla belirlemişlerdir. 1915 Sykes-Picot-(Sazanov) anlaşma planına göre, Mezopotamya İngilizlere verilirken, Musul Fransızlara bırakılmıştı. Musul'un kaybını İngiltere ciddi bir fedakarlık olarak nitelendiriyordu. Bölgede Fransa'ya karşı bir güç oluşturma ihtiyacı hisseden İngiltere, bölgedeki Kürt faktörünü siyasallaştırarak bir sonuca gitmeyi planladı. Bu uğurda Sevr'de hayali bir Ermenistan'ın yanı sıra hayali bir Kürdistan yaratmayı planlamıştır. Sonuçta, 10 Ağustos 1920'deki Sevr Antlaşması'na bağımsız bir 'Kürdistan' kurulması yolunda bir hüküm konulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında Irak petroleri üzerindeki politikalar kızıktı. Petrolün dünya ekonomilerinde oynayacağı rolü iyi hesap eden İngiltere, kendisinin de net petrol ithalatçısı olması sebebiyle, başta Irak olmak üzere Orta Doğu petrollerini dene-

¹⁶ Peter Sluglett, *Britain in Iraq: 1914-1932*, (Londra: Ithaca Press, 1976) s. 103.

¹⁷ Kocaoğlu, *Petro-Strateji...*, s. 90.

¹⁸ G. H. Bennett, *British Foreign Policy During the Curzon Period, 1919-1924*, (Londra: Macmillan, 1995) s. 102.

¹⁹ Bennett, *British...*, s. 90.

timi altına almaya çalışmıştır. Buradaki petrolü tekeline geçiren İngiltere'ye karşı Fransa ve A.B.D. rahatsızlıklarını dile getirdiler. 1919'da İngilizler Musul ve çevresinde petrol aramalarında bulundular. Petrol aramak için eşit hakların sağlanmasını isteyen Amerikan hükümetinin baskısı yüzünden İngiltere bu aramalara ara vermek zorunda kaldı. Ancak Versailles Anlaşması öncesi İngiliz ve Fransızlar petrol anlaşması yaptı ve Fransızlar Musul'dan çekilmeyi kabul ettiler.²⁰ Fransa ile İngiltere arasındaki bu anlaşma Amerika'nın gözünden kaçmadı. Nisan 1920'de San Remo Konferansında Anglo-Fransız petrol anlaşması imzalandı ve böylece iki devlet Irak petroleri konusundaki anlaşmış oldu. Ancak San Remo hükümlerini de beğenmeyen Amerika, petrol konusunda ısrarlarını sürdürdü. Nihayetinde İngiltere'nin Irak petrollerinin yarısını, Fransa ve Amerika'nın da diğer yarısını kontrol etmesi prensibi üzerinde anlaşıldı. Bu anlaşmalarda önemli rol oynayan Calouste Gulbenkian adlı bir Ermeni tüccar da Irak petrolerinden % 5 pay alarak dünyanın en zenginleri arasına girmiştir.²¹

San Remo'da Türkiye'nin Musul'u Irak toprağı kabul etmesi halinde Türkiye'ye Irak petrolerinden % 20 pay verilmesi öngörülmüştür.²² Musul üzerine yapılan pazarlıklar İngiliz, Türk ve Irak hükümetleri arasında hararetle devam etmiş ve Cemiyet-i Akvam da yer yer bu pazarlıklara katılmıştır. Nihayetinde '1926 senesinin Haziran ayında' yapılan bir anlaşma ile Türkiye'nin Musul-Kerkük petrolerinden on yıllığına % 10 oranında pay alması kararlaştırılmıştır.

1920 San Remo Konferansı'yla Arap Orta Doğu'sunun Fransa ve İngiltere arasında nasıl paylaşılacağı da belirlendi. 1921'de İngiltere kendi mandası altında Kuveyt'i de içine alacak şekilde Irak devletini kurdu. Bir yıl sonra Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Cox, Irak ve Suudi Arabistan sınırlarını kesin olarak belirler ve Kuveyt'e 310 mil deniz sınırı vererek yeni bir oluşum gerçekleştirilirken, Irak'a sadece 36 milik çoğu bataklık olan bir deniz sahili bırakıldı. Sahip olduğu insan kaynakları, su kaynakları, tarımsal ve petrol potansiyelleri açısından Irak gelecekte büyük ve güçlü bir devlet olmaya adaydı ve bu durum İngilizlerin işine gelmiyordu. Bu yüzden Kuveyt ayrılarak Irak'ın petrol potansiyeli azaltıldı ve Irak'a Basra Körfezi'nde dar bir şerit bırakılarak stratejik konumu; su yollarını ve petrol ticaretini kontrol etme gücü, önemli ölçüde azaltıldı. İngilizlerin hesabına göre, Kuveyt ilerde bir gün İngiliz boyunduruğundan kurtulmuş olsa bile, Irak'ın körfeze çıkışını

²⁰ Sluglett, *Britain...*, s. 106.

²¹ James A. Paul, 'Great Power Conflict over Iraqi Oil: the World War I Era' *Global Policy Forum*, (Ekim, 2002).

²² Sluglett, *Britain...*, s. 108.

engelleyecekti. İran ile Kuveyt arasında sıkışıp kalan Irak, sürekli olarak bu dar su geçidini genişletebileceği uygun zamanın gelmesini bekledi. İran-Irak Savaşı ve Irak'ın Kuveyt'i işgali işte bu politikalar uğruna yapılmıştı.

Kasım 1922'deki Lozan Barış Konferansı'na gelindiğinde, Türk Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmış ve Avrupa destekli Yunan işgaline, Yunanlılar Anadolu'dan atılarak tamamen son verilmişti. Batı dünyası artık Ankara'daki TBMM hükümetinin gücünü ve etkinliğini kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak petrol yatakları üzerindeki Musul hâlâ İngilizler'in işgali altındaydı. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinde Musul'un boşaltılmasını öngören bir madde olmadığı halde İngilizler, mütarekeden hemen sonra Musul'u işgal ettiler. İsmet Paşa bölgede plebisit yapılarak gerçek durumun tespitini istedi ancak İngilizler bu görüşe karşı çıkarak konuyu Cemiyet-i Akvam'a götürdüler ve burada meseleyi Türkiye'nin aleyhine çözdüler.

23 Ocak 1923 tarihinde yaptığı bir konuşmada, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon Musul'un niye Türkiye'ye bırakılmaması gerektiği hakkında görüşlerini açıklarken, meselenin petrol rezervlerinden kaynaklanmadığını ve konunun kendi şartları içerisinde, hiçbir doğal kaynağı ele geçirmek kaygısı olmadan değerlendirildiğini ileri sürmüştür. Kendilerinin de petrol enerjisinde tekel kurmaya karşı olduklarını belirten İngiliz Dışişleri Bakanı, eğer Musul'da petrol bulunuyorsa bundan en fazla Irak'ın ve daha sonra Türkiye'nin faydalanacağını öne sürmüştür.²³ Bu açıklamanın gerçek İngiliz politikalarıyla uzaktan yakından bir alakası olmadığı su götürmez bir gerçektir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Irak'taki durumu kontrol altında tutmaya çalışan İngiltere, yeni teknikler geliştirmeye başladı. Buradaki İngiliz kuvvetlerinin azlığı ve hükümete olan güvensizlik Irak'ın kontrolünü güçleştiriyordu. Bu sebeplerden dolayı İngiliz askerleri karadan zırhlı araçlarla ve havadan uçaklarla ülkeyi gözaltında tutmaya çalışmışlardır.²⁴

Irak üzerine otorite olan Charles Tripp, Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin Irak ve Orta Doğu'da Osmanlı Devleti'nin yerini almak ve düzeni kurmakta çok zorlandığını belirtmiştir. Ülkeyi İngiliz çıkarlarına göre yerli halktan kurulmuş bir yönetici-aydın kadrosuyla yönetmeye çalışan İngiltere, büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Tripp, Amerikan yöne-

²³ Sluglett..., s. 108.

²⁴ V.G. Kiernan, *Colonial Empires and Armies 1815-1960*, (Stroud: Sutton, 1998) s. 194.

.....
 : **Irak üzerine otorite olan**
 : **Charles Tripp, Birinci**
 : **Dünya Savaşı**
 : **sonrası İngiltere'nin Irak**
 : **ve Orta Doğu'da Osmanlı**
 : **Devleti'nin yerini almak**
 : **ve düzeni kurmakta çok**
 : **zorlandığını belirtmiştir.**
 :

timini Irak Savaşı sonrasında, geçmişte İngiltere'nin düştüğü hatalara düşmemesi konusunda da uyarmıştır.²⁵

Meşhur İngiliz ajanı T.E. Lawrance'nin 22 Ağustos, 1920'de Sunday Times'da yayınlanan bir yazısında, İngiliz hükümetinin Irak'ta Türk yönetimini aratacak derecede kötü bir sınav verdiğini söyleyerek, İngiltere'nin böyle-

sine fakir bir ülkeyi doksan bin asker, sayısız uçak ve zırhlı araçlarla silahların gölgesinde, binlerce Arap öldürerek düzen kuramayacağını ifade etmiştir. İngiltere'nin bu tutumu yüzünden kısa sürede inisiyatifi elinde tutamayacağı yönünde uyarmıştır.²⁶

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı idaresinden kopan Arap Orta Doğusu, İngiltere'nin etkin liderliğinde, İngiltere ve Fransa arasında paylaştırıldı. Her iki devletin kontrolünde ve kendi çıkarlarına göre belirledikleri Orta Doğu'daki yeni devletler ve bu devletlerin sınırlarının çizilmesindeki petrole dayalı sunilik, bölgede sonu gelmeyen karışıklıkları da beraberinde getirmiştir.

Körfez ülkelerinin, Suudi Arabistan da dahil olmak üzere, hem iç politikalarında hem de birbirleriyle olan münasebetlerinde petrolün ve ülke sınırlarının suni olarak belirlenmiş olmasının sürekli bir kriz haline dönüşmüş olduğunu görmekteyiz. Irak ve İran'da yaşanan darbeler, ihtilaller, ve bu iki ülkenin birbirleri üzerindeki toprak talepleri ile yine her iki ülkenin küçük Körfez ülkeleri üzerindeki tehditleri, bölgede tansiyonu hep yüksek tutmuştur. Suudi Arabistan'ın yer yer kendisine yönelen gerek Irak ve gerekse İran'ın tehditleri karşısında oluşturmaya çalıştığı güvenlik ortamı, bu ülkeyi hızla silahlanmaya, yahut sahip olduğu devasa para kaynaklarını kendisine zararlı bulduğu tarafa karşı olan güçleri desteklemek için kullanmaya itmiştir.

Irak'ın Kuveyt'le problemi olduğu gibi, İran'ın bütün Körfez ülkeleriyle problemleri bulunmaktadır. Çünkü İran, İngilizlerin bu toprakları İran'dan kopardığını düşünmektedir. Özellikle İran'ın Körfez'deki adalar ve bu adalar üzerinde hak iddiaları, seyr-ü sefaında yaşanan karışıklıklar, bir çok problemi beraberinde getirmiştir. Ancak

²⁵ Charles Tripp, 'Iraq: The Imperial Precedent', *Le Monde Diplomatique*, (Ocak, 2003).

²⁶ T.E. Lawrance, 'A Report on Mesopotamia', *Sunday Times*, (22 Ağustos, 1920).

İran'ın istekleri körfezde yerine gelmemiş, Ebu Musa Adası gibi küçük kazanımlarla yetinmek zorunda kalmıştır.

İran'ın Bahreyn üzerindeki hak iddiaları hiç eksik olmadı. 1957'de İran Meclisi Bahreyn'i ilhak ettiğini beyan ederek burayı İran'ın 14. şehri olarak ilan etti. Bu durum Suudi Arabistan'ı ve İngiltere'yi çok rahatsız etti. Suudi Arabistan ile İran arasında uzun sürecek bir gerginlik yaşandı.²⁷ İngilizlerin bölgeden ayrılması üzerine, 1971'de Katar ve Bahreyn bağımsızlıklarını ilân ettiler. Yine aynı yıl İran'ın coğrafi ve politik etki alanındaki kabileler topluluğu, Birleşik Arap Emirliği adıyla Abu Dabi'yi başkent edinerek bağımsızlığını ilan etti ve BM üyesi oldu.²⁸ Bağımsızlık ilanlarından sonra küçük körfez ülkeleri arasında da birtakım problemler çıktı. Halen Katar ve Bahreyn arasında özellikle deniz mili açısından çıkmış olan anlaşmazlıklar çözülebilmemiş değildir.

Orta Doğu petrol bölgesinin önemli ülkeleri üzerinde ayrı ayrı tahliller yapıldığı takdirde bu ülkelerin yaşadıkları iç ve dış problemlerinin tanınması bölge hakkında bütüncü bir resim elde etmek açısından yardımcı olacaktır. Bu ülkelerin maruz kaldıkları iç ve dış tehditler ile kendilerinin bölge veya dünya için oluşturdukları tehditler günümüz olaylarını, özellikle Irak Savaşı'nı sağduyulu bir şekilde yorumlamak için gereklidir.

SUUDİ ARABİSTAN: TEMKİNLİ KRALLIK

Suudi Arabistan görünüm itibarıyla sarsılmaz bir otoriter rejime sahiptir. Kral ailesinin elinde bulundurduğu güç enstrümanları, tek merkezli otoriter rejimin yürütülmesi için gerekli şartları gerçekleştirmiş görünmektedir. Kral ailesinin nüfus olarak genişliği ve bu ailenin devletin belli başlı güç merkezlerini elinde bulundurmaları ve idare etmeleri, özellikle kral ailesinin ordu üzerindeki tam hakimiyeti, otoritenin sağlanmasındaki başlıca iç faktörlerdir.

Suudi Arabistan'da belli başlı muhalefet odakları; kral ailesi içindeki mücadele, çok küçük bir demokratik ve laik muhalefet, dini muhalefet ve de milliyetçi muhalefettir. Ancak bunlardan hiçbiri şimdiye kadar Suudi Arabistan için ciddi bir tehdit oluşturmamıştır.²⁹ 1953'teki Süveyş Krizi'nde, Aramco çalışanları greve gittiler. 1956'da Nasır Suudi Arabistan'ı ziyaret ettiğinde Suudi milliyetçiler, ki bunların başını petrol ve ticaretten zengin olmuş doğudaki Şiiler çekiyor, Suudi petrolünün

²⁷ Mojtahed-Zadeh, *Security...*, s. 131.

²⁸ Mojtahed-Zadeh, *Security...*, s. 169.

²⁹ Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, (New York; St. Martin's Press, 1999), s. 43.

millileştirilmesi için yoğun faaliyetlerde bulundular.³⁰ Ancak Suudi yönetimi her seferinde muhalefet hareketlerini pasifize etmenin yollarını bulmuştur.

Bilindiği gibi Suudi Arabistan bölgede petrol gelirlerinden en fazla istifade eden ülkedir. Petrol zenginliğini bazı bölge ülkeleri gibi Orta Doğu savaşlarında harcamayan krallık, bu zenginliği ülkede otorite kurmak için kullanmıştır. Orta Doğu olaylarına temkinli ve diplomatik kanallarla yaklaşan Suudi Arabistan kendisini sıcak çatışmalardan habildiğince uzak tutmaya çalışmıştır. Kral ailesi üyeleri ülke içinde çok fazla yatırım alanları oluşturulmadığı için genelde sahip oldukları paraları dış ülkelerde değerlendirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde başta bankacılık olmak üzere büyük yatırımlar gerçekleştirmişlerdir. Uzakdoğu'da ise, özellikle ekonomileri gelişen ülkelerde, başta otelcilik olmak üzere önemli yatırımlarda bulunmuşlardır. 11 Eylül'den sonra Amerika'dan Suudiler'e karşı yöneltilen terörist suçlamaları ve ülkedeki bazı Arap kuruluşlarının mal varlıklarına el konulması üzerine, tahminlere göre Suudi yatırımcılar 100-150 milyar civarındaki parayı Amerika'dan çekmişlerdir. Bu rakam, Suudi Arabistan'ın Amerika'daki gerçekleştirdiği yatırımların büyüklüğü hakkında önemli bir fikir vermektedir.

Gerçek şu ki, Suudi Arabistan yönetimi Amerika'nın bu yönetime verdiği destekle ayakta durabilmiştir. Amerika'nın Orta Doğu petrolüyle ilk ve en kapsamlı ilgilendiği ülke Suudi Arabistan olmuştur. Amerikan şirketleri geçmişte Suudi petrolerinden Suudi Arabistan'dan daha çok gelir elde etmişlerdir. 'Yedi Kız Kardeşler' ve 'Aramco' Suudi petrolerini tekeline alan şirketler olmuştur. Özellikle Körfez Savaşı sonrası küçük Körfez ülkeleri petrol politikalarında daha Amerikan merkezli bir yola girmişlerse de Suudi Arabistan'da tam tersi yaşanmış ve bu ülke Amerika'dan daha bağımsız petrol politikaları sürdürmeye başlamıştır.

Körfez Savaşı'ndan sonraki dönemde daha da sıkışmış gibi görünen Amerikan-Suudi ilişkileri aslında büyük kırılmaların su yüzüne çıktığı bir dönem olmuştur. Suudi Arabistan, İran-Irak savaşında Araplılık adına ve İran'ın temsil ettiği rejim ve siyasal tehdide karşı, politik ve ekonomik olarak Irak'a büyük bir destek vermişti. Oysa ki aynı ülke kısa bir zaman sonra Amerikan liderliğindeki müttefik güçlerle Irak'a karşı fiili bir savaşın içine girmişti. Ülke içindeki suskun muhalefet bu durumu kabul etmedi. Amerika'nın Suudi Arabistan'da askeri üsler kurup ülkede binlerce asker bulundurması, dinî ve milliyetçi motifteki muhalefetin eleştirisi oklarını artık açıkça savurmalarına

³⁰ Fandy, *Saudi Arabia and ...*, s. 44.

.....
: **Suudi Arabistan'da**
: **Amerikan hedeflerine**
: **karşı bombalar patladığı**
: **zaman, Amerika Birleşik**
: **Devletleri hiç olmadığı**
: **kadar soğukkanlılıkla**
: **olaylara yaklaştı.**
:

meydan verdi. Çok geçmeden tarihinde ciddi terörist olaylara tanıklık etmemiş olan Suudi Arabistan'da bombalar patlamaya başladı. Bu bombaları bundan önceki bazı münferit olaylarda olduğu gibi ne İran'dan ne de başka bir ülkeden gelen teröristler patlatıyordu; bunlar Suudi vatandaşlarının eylemleriydi. Artık Suudi Arabistan'da da terör eylemleri birbiri arkasına başlamıştı. 1996'da Riyad ve Hobar'da patlayan ilk bombalarla Amerikan hedefleri vurulmuştu.

Suudi Arabistan'da Amerikan hedeflerine karşı bombalar patladığı zaman, Amerika Birleşik Devletleri hiç olmadığı kadar soğukkanlılıkla olaylara yaklaştı. Amerikan çıkarlarına özellikle de direkt Amerikan hedeflerine yapılan hareketlerde şahin kesilen Amerikan hükümeti, Suudi Arabistan'a karşı bir yaptırımda bulunmadığı gibi, Suudiler'le teröre karşı yaptıkları işbirliğini tatmin edici bulmuşlardır. Öyle ki Amerikan televizyonlarında bazı analizciler Suudi Arabistan'da vurulan yerlerin askeri bölgeler olduğunu, dolayısıyla askerlerin zaten her türlü saldırıyı önlemekle görevli olduklarını vurgulayarak, terör kurbanı oldukları için Amerikan askerlerini kabahatli çıkarmışlardır.

11 Eylül terör olayları ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin Suudi Arabistan'a bakış açısı radikal bir şekilde değişti. Soğuk Savaş sonrası Amerikan merkezli bir dünya düzeni oluşturmaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül'ü bir dönüm noktası olarak belirleyip, dünya üzerinde istediği değişiklikleri hayata geçirmeye başladı. Amerika'nın değiştirmek ve yeni oluşumlar kurmak istediği bölgelerin başında Orta Doğu geliyordu, ve bu bölgede Amerikan değişiminin en büyük hedef noktalarından birisi de Suudi Arabistan idi. Demokrasi ve açık toplum sloganıyla hareket eden ve kendisine 'uluslararası terörle mücadele' misyonunu söyleminin simgesi yapan Amerika Birleşik Devletleri, çok kompleks nedenlerden dolayı Suudi Krallığı'na olan desteğini tümüyle çekme eğilimindedir. Amerikan hükümetinin tüm açıklığıyla Suudi Arabistan'a tavır alması ülkeyi bu güne kadar hiç olmadığı düzeyde gelecekle ilgili politik kaygılara itmiştir. 11 Eylül olaylarında 'uçaklar sanki ikiz kulelere değil de benim başıma çarptı' diyen Suudi Arabistan'ın Washington Büyükelçisi'nin bu sözleri Suudi Arabistan kanadında yaşanan şokun açık bir belirtisidir.

Düne kadar Suudilerle teröre karşı yaptıkları işbirliğinden memnun olduklarını savunan Amerikan yetkilileri bir anda Suudi Arabistan'ı

teröre karşı pasif kalmakla suçlamaya başladılar. Amerika'nın tipik dış politika yöntemlerinden olan 'sonuç alana kadar baskı sistemi', Suudi Arabistan üzerinde uygulanmaya başlandı. Yine Amerikan politik geleneklerinden olarak basını ve kamuoyunun desteğini kısa sürede psikolojik bir propagandayla dönüştüren Amerikan hükümeti, Suudi Arabistan'a karşı ağır ithamlarda bulunmaya başladı. Kısa sürede Suudi rejimi Amerikan yönetiminde ve medyasında tartışılır hale geldi. Usame bin Laden'in Suudi Arabistan'lı olması ve 11 Eylül olaylarında ön plana çıkartılan Muhammed Atta'nın da bu ülkeden olması, Suudi Arabistan'a yöneltilen tehditlerde kamuoyunun desteğini kazanmayı çabuklaştırmıştır. Amerikan yazılı ve görsel basınında Suudi Arabistan'a açılan savaş karşısında bu ülke büyük paralar ve çabalar harcayarak Amerikan iddialarını yanıtlayıp çürütmeye çalışmıştır. Her ne kadar Başkan Bush, yaptığı bir konuşmada Irak, İran ve Kuzey Kore'nin açıkça isimlerini zikrederek bunların 'şer eksenleri' olduklarını iddia etmiş ve Suudi Arabistan hakkında açık bir suçlamada bulunmamışsa da, konuşmasında 'teröre yataklık eden' ülkelere de eleştiri ve tehdit oklarını göndermiştir.

Körfez Savaşı'na fiili olarak katılmış olan Suudi Arabistan, Amerika'nın Irak'a saldırısına kuvvetle karşı çıkmıştır, ancak mecburi olarak Amerika ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Savaşın başlarında Suudi Arabistan kaygıyla savaşın kendisi için oluşturacağı olumsuz durumları kavramaya ve bunlara karşı önlem almaya çalışmıştır. Ülkede gitgide artan ekonomik problemler, çıkabilecek bir kaosta teşvik edici bir rol oynayacaktır. Özellikle Amerika'nın kafasında kurduğu Orta Doğu'nun demokratikleşme planlarına hazırlıksız yakalanmak istemeyen Suudi Arabistan yönetimi, kurumlarını kendi şartları içerisinde demokratikleştirmeye çalışmaktadır. Bunun da ilk sinyallerini vermiştir. Suudi meclisi, tarihinde ilk defa göçmenler hakkında hükümetin gönderdiği bir yasayı onaylamayarak geri çevirme hakkını kullanmıştır.

İRAN: AKSİYON DİYARI

Orta Doğu bölgesinde zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olan İran, sahip olduğu farklı politik duruşuyla, bölgede çok köklü değişikliklere sebep olacak olaylara merkezlik yapmıştır. Uyguladığı politikalarda hep ekstrem boyutlarda dolaşan İran rejimleri her ne adla ortaya çıkarsa çıksın sürekli otoriter sistemleri öngörmüş ve yayılcı bir karaktere sahip olmuştur. Şahlık rejiminin sıkı otoriter yapısı gibi, İran'ın modernleşmesi ve batılılaşması da baskıya dayalı uç kutuplarda olmuştur. İşte ülkenin sahip olduğu politik zemindeki kayganlık sebe-

.....
: **1907'de İran, petrol**
: **bölgelerine göre Rusya**
: **ve İngiltere arasında,**
: **kuzey ve güney olmak**
: **üzere çıkar bölgelerine**
: **ayrılmıştı.**
.....

biyle Amerika'nın Orta Doğu'daki ve dünyadaki en yakın müttefiklerinden biri olan İran, İslam Devrimi'yle bir anda Amerika'nın bölgede ve dünyada bir numaralı düşmanı haline gelmiştir.

İran'da yaşanan politik çatışmalarda petrolün rolünü açıkça görmekteyiz. 1907'de

İran, petrol bölgelerine göre Rusya ve İngiltere arasında, kuzey ve güney olmak üzere çıkar bölgelerine ayrılmıştı. Ancak İran, kendi petrol kaynaklarına sahip olabilmek için uzun mücadeleler verecektir. II. Dünya Savaşı'nda ülkenin kuzeyini işgal eden Sovyetler, Yalta Kararları'na aykırı olarak işgali sona erdirmeye yanaşmadı. İran, ülkenin toprak bütünlüğünü bozan ve zengin petrol kaynaklarını Sovyetler'e peşkeş çeken bu durumdan kurtulmaya çalışmış ve doğal olarak da yüzünü Amerika Birleşik Devletleri'ne çevirmişti. II Dünya Savaşı sonrası ABD, Orta Doğu'yla ciddi manada ilgilenmeye başlamıştır. O zamana kadar bölgede, Amerikan petrol şirketlerinin Suudi petrolleriyle ilgilenmeleriyle büyük ölçüde sınırlı olan Amerikan ilgisi hızla artmaya başladı. Savaş sonrası İran Krizi Amerika'nın karşısına çıkan ve başarması gereken en erken Soğuk Savaş problemlerindendi. ABD konuyla birinci dereceden ilgilendi ve yeni kurulmuş olan BM'yi işleterek Rusları İran'dan çıkmaya zorladı. Rusya'nın kuzeyi işgal altında tutması en fazla güneyde zengin petrol sömürgelerine sahip İngiltere'yi kaygılandırdı. Amerika'nın politik ilgisini çekmek için hem İran hem de İngiltere Amerika'ya petrol vaatlerinde bulundular. Dünya siyasetinde yeni olan ve komünizmi her nerede bulursa durdurmayı dış politikasının dayanağı yapmaya başlamış olan Amerika, olaya petrolden çok güvenlik açısından yaklaştı. Zengin petrol kaynaklarına rağmen, bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin İngiltere ve Rusya'ya peşkeş çekilmesinden, ayrıca bu iki ülkenin politik baskısından muzdarip İran, bu soygundan ve baskından kurtulmak için petrol kaynaklarını koz olarak kullanıp buna rağmen Amerika'dan gerekli ilgiyi görememekten dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. Ancak Amerika'nın bu ilgisiz durumu kısa sürede değişmeye başladı. Şah'ın Amerika'ya karşı kişisel sempatisi ve Amerikalılar'la yakın ilişkileri ve Amerika ile ittifak kurma çabaları sonucunda, Amerikan petrol şirketleri hızla İngiliz petrol şirketlerinin yerini almaya başladı.

1951'e gelindiğinde Musaddık'ın İran petrollerini millileştirme parolasıyla yaptığı rejim değişikliği, Amerika'nın ekonomik ve siyasi çıkarlarını çok yakından ilgilendiriyordu. Bu yüzden Amerikan CIA'si birkaç

.....
: 1951'e gelindiğinde
: Musaddık'ın İran
: petrollerini millileştirme
: parolasıyla yaptığı rejim
: değişikliği, Amerika'nın
: ekonomik ve siyasî
: çıkarlarını çok yakından
: ilgilendiriyordu.
:

milyon Dolara mal ettiği bir karşı devrim hareketiyle ülkeyi terk etmiş olan Şah'a tacını geri kazandırdı. Yenilerde kurulmuş olan CIA'nin ilk ve en başarılı işlerinden sayılan bu karşı darbe girişimi Amerika'ya çok büyük bir güven ve Orta Doğu'da büyük avantajlar sağlamıştır. Başarıya ulaşamayan İran Devrimi birkaç kez tekrarlarında bulunmuş ve nihayet 1979'da başarıya ulaşmıştır. Bu kez İran'daki İslam devrimi CIA'nin en başarısız işi olarak tarihe geçmiştir. Bir bakıma İran'daki petrol kaynakları ülkeyi uzun bir süre ihtilal atmosferinde tutmuş ve akabinde de İran'ı Irak'la bir savaşın içerisine itmiştir.

Petrol, diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi, İran ekonomisinde ve dolayısıyla İran politikalarında önemli bir yere sahiptir. İran, özellikle 1970'lerde petrole dayalı olarak büyük bir ekonomik sıçrama gerçekleştirdi. 1973'te İran petrolleri üzerinde milli kontrolünü tam olarak gerçekleştirdiği zaman petrol gelirleri ülke gelirlerinin %84'ünü oluşturuyordu.³¹ 1973 ve 1974 senelerinde petrol krizi sebebiyle İran'ın petrol gelirleri dört kat arttı.³² 1973-77 arası artan petrol gelirleri sayesinde İran ekonomisi yıllık 8.4 oranında büyüdü.³³ Aynı yıllar arasında İran'da kişi başına düşen milli gelir 2000 ile üçüncü dünya ülkeleri arasında rekor bir seviyeye çıktı.³⁴ Petrol kaynakları, Şah'ı büyük endüstri planları yapmaya zorladı ve 1974-78 yıllarını kapsayan beş yıllık planda bütçe bir anda 60 milyardan 120 milyara çıkarıldı. Çünkü Şah yirmi yıl içerisinde İran'ı dünyanın en gelişmiş beşinci sanayi toplumu yapma hayallerine sarılmıştı.³⁵

Şah'ın kişisel liderliğinde bilinçsiz ve programsız sürdürülen kalkınma planları geri tepti ve büyük ekonomik hedeflerin politika haline getirildiği ülkede büyük hayaller sadece büyük başarısızlıklara dönüştü. Ancak Şah'ın önde gelen akıl hocalarından kız kardeşi Prenses Eşref'in BBC'ye verdiği demeçte 'dış güçler İran'ın on yılda ikin-

³¹ Mohsen M. Milani, *The Making of Iran's Islamic Revolution: From Monarchy to Islamic Republic*, (Londra: Westview Press, 1988), s. 162.

³² Mohammed Amjad, *Iran From Royal Dictatorship to Theocracy*, (New York: Greenwood Press, 1989), s. 31.

³³ Jahangir Amuzegar, *The Dynamics of the Iranian Revolution*, (New York: The State University of New York Press, 1991), s. 58.

³⁴ Cherly Benard ve Zalmay Khalilzad *The Government of God, Iran's Islamic Republic*, (Columbia University Press, 1984), s. 12.

³⁵ Amjad, *Iran...*, s. 31.

ci bir Japonya olacağını gördüler ki bunlar Asya'da ikinci bir Japonya'ya tahammül edemezlerdi' diyerek İran'ın gelişmesini engelleyenlerin ve 1979 Devrimi'ni tezgahlayanların İran'ın gelişmesine katlanamayan dış güçlerin olduğunu savunmuştur.³⁶

Büyük bir güç haline gelmek isteyen İran, ekonomik gelişmelerde koyduğu hedeflerin yanı sıra politik bir güç olmak için hızlı bir şekilde silahlanmaya başladı. İran, zengin petrol gelirlerini cömertçe silah alımlarında kullandı. Yüksek silah teknolojisine sahip Amerika Birleşik Devletleri genelde İran'ın yüklü silah alım taleplerini geri çevirmedi. ABD, NATO üyesi ülkelere bile satmadığı yüksek teknolojili, stratejik silahları İran'a satmaktan çekinmemiştir. Amerika'nın bu politikalarında İran'ın Amerikan petrol şirketlerine öncelik tanınması, İran'ın Amerika'da büyük yatırımlar yapması ve Şah'ın Amerikan başkanları ve üst düzey politikacıları ile zengin hediyelerle yürüttüğü şahsi dostlukları etkili olmuştur. Bir hesaba göre yüksek teknolojili Amerikan silahlarının bakımı ve kullanımı için binlerce Amerikalı uzman ve asker, İran'da çalıştırılmış ve devrim öncesi Tahran'da sürekli olarak yaşayan Amerikalıların sayısı yetmiş bini geçmişti.

Millileştirilen İran petrolünün daha çok Amerikan menfaatlerine çalışması ve Şah'ın toplumda derin olmayan ve kabul görmemiş olan baskıcı yönetimi, geniş bir muhalefet kitlesini harekete geçirmiştir. Bu muhalefette; milliyetçiler, demokrat ve laikler, komünistler ve dinciler yer almışlardır. İran kültürü ve politik geleneği doğrultusunda dini grup en fazla İranlılığı temsil ettiğinden, 1979 devrimi bu grubun önderliğine bırakılmıştır. Neticede Amerikan Başkanı Jimmy Carter'in İran'ı ziyaretinden kısa bir süre sonra devrim gerçekleşmiş, Şah ülkeyi terk etmiş ve Amerikan-İran dostluğu tamamen sona erdiği gibi iki ülke arasında çetin bir düşmanlık başlamıştır.

IRAK: YANLIŞ HESAPLAR BAĞDAT'TAN DÖNER

İngiltere'nin Arap Orta Doğu'sunu taksiminde önemli bir yere sahip olan Irak'ta, politik karışıklıklar ülkenin kurulduğu günden bu güne durulmamıştır. Daha İkinci Dünya Savaşı devam ederken Irak'ta darbe olmuş ve İngiliz aleyhtarı fakat Alman taraftarı bir yönetim iş başına gelmiştir. İngiltere Irak'taki kontrolü güçlkle geri kazanmıştır.

1958'de General Abdülkerim Kasım'ın yönetimi ele geçirmesi İngiltere'yi derinden etkilemiştir. 1958 Darbesi sonucunda, Nasır ile başlayan Arap dünyasına lider olma politikaları artık neredeyse aralıksız

³⁶ Amuzegar, *The Dynamics of...*, s. 85.

.....
: **Ayrıca İran'ın şahlık**
: **döneminde hızla**
: **silahlanmış olması bölge**
: **ülkelerinin böyle bir**
: **askeri gücün**
: **zayıflatılması için Irak'a**
: **desteğini sağlamıştır.**
:

büyük ihtiraslarının kurbanı yapmış ve Bağdat'ı yanlış hesapların görüldüğü yer haline getirmiştir.

1980-1988 İran-Irak Savaşı sırasında batı dünyasının hemen tamamı, Arap dünyasının büyük çoğunluğu, Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerin tamamı Irak'ı desteklediler. Çünkü İran,

kurduğu radikal rejimi ihraç ederek bölgesel bir tehdit oluşturuyor ve Orta Doğu gibi önemli bir bölgenin tehdit altında olması tehdidin global uzantılarını da beraberinde getiriyordu. Ayrıca İran'ın Şahlık döneminde hızla silahlanmış olması bölge ülkelerinin böyle bir askeri gücün zayıflatılması için Irak'a desteğini sağlamıştır. Sonuçta İran sekiz yıllık Irak savaşını büyük bir yalnızlık içinde yürütmek zorunda bırakılmıştır.

Irak, İran'a saldırarak büyük bir hata içerisine düşmüştür. Her ne kadar Irak savaşta büyük bir dış destek görmüşse de Irak'ın bölgede lider güç olmasına müsaade edilmeyecektir. İran da barış tekliflerini kabul etmeyerek hata yapmıştır. Savaşın sonunda İran tehlikesi ortadan kalkarken, Irak yükselen bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Savaşın sonunda bir milyon askeri silah altında tutan Irak, batı ülkelerinin ve silah tüccarlarının büyük katkılarıyla bu bir milyon işsiz orduyu, tepeden tırnağa kadar silahlandırmıştı.³⁸

Körfez Savaşı

Henüz sekiz yıl süren savaşın yaraları sarılmadan ve henüz daha İran'la nihai bir anlaşmaya varmadan, Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırdı. Irak Kuveyt'in Osmanlı Devleti'nde Basra Vilayeti'nin bir parçası olduğunu dolayısıyla bu toprakların Irak'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Arap dünyasını yönetme özlemi içinde olan Saddam Hüseyin, işgalden önce, 25 Temmuz'da ABD'nin Bağdat Büyükelçisi April Glaspie'ye amacını açığa vurarak 'Irak'ın haklarını bir biri ardı sıra alacağız. Belki bir ay ya da bir yıl sonra ama yakında gerçekleşmeyebilir. Fakat, eninde sonunda uygulayacağız. Çünkü haksızlık karşısında susanlardan değiliz. Ne Emirliklerin, ne de Kuveyt'in, haklarımızı gasp etmesi için tarihsel ya da yasal hiçbir gerekçesi yoktur' demiştir.³⁹

³⁸ Kocaoğlu, *Petro-Strateji...* s. 77.

³⁹ Kocaoğlu, *Petro-Strateji...* s. 76.

Irak'ın Kuveyt'e saldırmasının asıl sebebi petroldü. Savaşta birçok zararlı çıkmış olan Irak, Kuveyt'i işgal ederek daha fazla petrolü idaresi altına almayı ve dolayısıyla hızla ekonomik bir güç olup Arap liderliği rolüne farklı bir yol ile ulaşmayı hedeflemişti. 1989'da Kuveyt, petrolden 7.7 milyar Dolar gelir elde etmişti. Irak işgal ettiği Kuveyt'in petroleri ile dünya petrol rezervlerinin % 20'sini ele geçirmiş oluyordu.

Kuveyt sınırlarına yığılan 100.000 kişilik Irak kuvvetleri sınırı aşarak, 7 saat içinde Kuveyt'in tamamını işgal etti, ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, aldığı 660 sayılı kararla, Irak'ın kayıtsız ve şartsız Kuveyt'ten çekilmesini istedi. ABD'nin teşebbüsü üzerine 6 Ağustos 1990'da Irak'a geniş kapsamlı ekonomik ambargo uygulanmasını öngören Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararı gereğince BM üyesi olan ülkeler büyük bir oranda Irak'a uygulanan ambargolara katıldılar.⁴⁰

Irak'ın Kuveyt'e saldırmasının arifesinde Saddam Hüseyin niyetini Amerikan yetkililerine belirtmiş olmasına rağmen, Amerika'nın tavizkar tutumu Irak'ı cesaretlendirmiş olabilir. Nitekim, Irak Kuveyt'i işgal edince hızla yaşanan petrol paniği sırasında Amerikan Başkanı çıkan paniği yatıştırmak için hiç bir şey yapmadı. Burada petrol açıkça politik bir silah olarak kullanıldı. Amerika'da bu tür olağanüstü durumlar için hazır bulundurulan 'Strategic Petroleum Reserve' ekonomistlerin ve International Energy Agency'nin tüm isteklerine rağmen piyasaların rahatlaması için kullanılmadı. Ne var ki bu petrol rezervleri, Amerika'nın Irak'ı bombalamaya başlamasından sonra kullanıma açıldı. Böylece hızla artan petrol fiyatları bir anda 1/3 oranında değer yitirdi.

Irak'ın işgali sona erdirmesi için girişilen bütün diplomatik çabaların sonuçsuz kalması üzerine 17 Ocak 1991 tarihinde müttefik devletler Irak'ın askerî hedeflerini bombalayarak Çöl Fırtınası Harekâtı'nı başlattı. ABD liderliğinde bir araya gelmiş bulunan çok uluslu koalisyonun amacı, Irak güçlerini Kuveyt'ten çıkararak meşru Kuveyt yönetiminin yeniden kurulması ve Körfezdeki petrolün eskiden beri sürüp geldiği biçimde güven içerisinde akışını sağlamak idi.

Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal ederken tıpkı İran savaşında olduğu gibi büyük bir hata yapmıştı. Saddam, Irak'ı işgal kararından vazgeçirecek uluslararası bir iradenin ortaya konulamayacağını düşünüyordu ve Amerikan kamuoyunun Amerikan askerlerinin ölüm haberleri gelmeye başlayınca hükümeti bu girişimden vazgeçireceğini düşünmüştü. Irak kendisine karşı kurulan koalisyonun 1956'da Süveyş Kanalı krizinde

⁴⁰ Kocaoğlu, *Petro-Strateji*...s. 79.

.....
 : **Saddam Hüseyin'in bir**
 : **diğer hatası da**
 : **gelenekselleşmiş Türk dış**
 : **politikası çerçevesinde**
 : **Türkiye'nin Orta Doğu**
 : **çatışmalarında aktif taraf**
 : **olmama tutumunu Körfez**
 : **Savaşı'nda da**
 : **koruyacağını düşünmüş**
 : **olmasıydı.**
 :

olduğu gibi zaman içerisinde dağılacığını düşünerek, işgalin sona erdirilmesi yolundaki bütün diplomatik girişimleri sonuçsuz bıraktı. Ancak olaylar Saddam Hüseyin'in düşündüğü şekilde gelişmiyordu. Süveyş Kanalı krizinde ABD; İsrail, İngiltere ve Fransa koalisyonuna baskı yaparak bunların Mısır'a saldırılarını önlemişti. Buradaki temel amaç batının Sovyetler'e karşı Orta Doğu'da gücünü ve etkisini Mısır'a yapılacak bir savaşla kay-

betmemesiydi. Ancak 1956'daki şartlar 1990'da yoktu. Dağılma sürecindeki Sovyetler Birliği Amerikan planları için bir tehdit oluşturmazdı. Bunu fark eden Saddam Hüseyin, İsrail kartını oynamak istedi. İsrail'e füzeler fırlatarak bu ülkeyi savaşın içine çekebileceğini, Arap ve Müslüman ülkelerin desteğini sağlamak için bunu bir din savaşına dönüştürebileceğini tasarladı. Artık Saddam Hüseyin televizyonlarda sık sık namaz kılariken görüntülenmeye başlandı. Kendisine yapılan herhangi bir tasallutu misliyle cevaplandırmayı temel politika edinmiş olan İsrail, Amerika'nın telkinleri ve hatta tehditleri sonucu Irak'tan yağın füzelere karşı hiç sesini çıkarmadı. Çünkü Amerika'nın İsrail'den bu isteğine karşılık büyük yardımlarda bulunacağını ve Amerika'nın uğruna savaştığı politikaların bölgede İsrail'in elini önemli ölçüde güçlendireceğini biliyordu.

Saddam Hüseyin'in bir diğer hatası da gelenekselleşmiş Türk dış politikası çerçevesinde Türkiye'nin Orta Doğu çatışmalarında aktif taraf olmama tutumunu Körfez Savaşı'nda da koruyacağını düşünmüş olmasıydı. Halbuki, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Türkiye koalisyonun yanında yer almış ve ülkedeki ABD üslerinin kullanılmasına izin vermiştir. Türkiye'nin tutumu Irak için çok olumsuz olmuş ve Irak yönetimi buna sert tepki göstermiştir. Irak Dışişleri bakanı Tarık Aziz, Dışişleri Bakanı A. Kurtcebe Alptemoçin'e bir mektup göndererek, İncirlik üssünün kullanılmasına müsaade etmesinin Türkiye'nin Irak'a saldırması anlamına geldiği ihtarında bulunmuştur. Ancak Irak'ın bütün planları ve tehditleri geri tepmiş ve Irak ordusu Kuveyt'ten çıkarılmıştır.

Sonuç olarak, Körfez Bölgesi'nde hegemonya ve üstünlük mücadelesi veren Ba'asçı Irak Devleti, otantik bir halk hareketi sonunda doğmuş olan radikal esaslara dayalı İran İslâm Cumhuriyeti ve kral ailesinin özel mülkü sayılan Suudi Arabistan Krallığı arasında kıyasıya bir mücadele devam etmektedir. Oysa, adı geçen üç rejimin de

ekonomileri petrol bağımlısı olarak kalmış ve bunlardan hiçbirisi, ellerindeki bazı imkanlara rağmen, gerçek manada rejimlerini, toplumlarını ve ekonomilerini geliştirememişlerdir.

ABD, IRAK SAVAŞI VE PETROL

ABD'NİN HEGEMON GÜÇ HALİNE GELMESİ VE AMERİKA'NIN DÜNYA SİYASETİ DİNAMİKLERİ

ABD'nin Orta Doğu'daki pozisyonu II. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenmeye başlamıştır. Orta Doğu bölgesinin dünya politikalarında taşıdığı zengin anlama paralel olarak, Amerika'nın bölgeyle olan ilişkisi çok çeşitli faktörlere dayanmıştır. Stratejik, ekonomik ve güvenlik faktörlerinin yanı sıra İsrail faktörünü de Amerika'nın bölgedeki ilişkilerine yön veren ana sebepler olarak sayabiliriz. Bu faktörlerden bazılarını, örneğin İsrail faktörünü kapsam dışında bırakarak, Amerika'nın geçmişten günümüze bölgesel ve global açılımlarla bölge ile, özellikle de Körfez bölgesi ile sürdürdüğü ilişkilerin analizinin yapılması, Amerika Birleşik Devletleri'nin bugünkü politikalarını ve gelecekle ilgili niyetlerini yorumlayabilmek bakımından büyük bir öneme sahiptir.

II Dünya Savaşı sona erdiğinde ABD bir dünya devi olarak ortaya çıkmıştır. Savaş ortamı Amerika'yı güçlendirmiş ve buna karşılık dünya siyasetine yön vermiş olan büyük güçler aynı ortamda güçlerini yitirmişlerdi. Amerikan ekonomisi savaş sebebiyle uzun süre devam etmiş olan 'great depression'dan kurtulmuştur. Bütün ekonomik sektörler özellikle de havacılık ve silah sektörü savaş boyunca hızla gelişmişti. Öyle ki Amerika'nın savaş ortamında havacılıkta kat ettiği gelişme % 400'leri aşılıyordu. Savaş sonrası Amerika kendisini dünyadan izale eden klasik politikalarına geri dönmek istememiştir.

Amerika Birleşik Devletleri uzun bir süre başta İngiliz ve diğer emperyalist Avrupa güçlerinin yönlendirdiği dünya düzeninde kendisine uygun bir yer bulamamıştı. Sahip olduğu politik sistem, ancak sahip olamadığı sömürgeler -ki dünya Avrupa güçleri tarafından zaten parselenmişti- sebebiyle ABD Avrupalı emperyalistleri eleştirmiş ve demokrasiden güç alan Amerikan ideallerini savunmuştur. Aslında Amerika'nın en büyük itirazı kolonyalist devletlerin sömürge bölgeleri kurarak buraların ekonomik kaynaklarından yalnızca kendilerinin faydalanmalarına olmuştur. Ayrıca Amerika bu devletlerin milli ekonomilerini güçlü kılabilmesi için uyguladıkları yüksek oranlı gümrük vergilerine de karşıydı, çünkü Amerika bu ülkelere bu yüzden mal satamıyordu. Sonuçta ABD politik olarak demokratik değerleri ve ekonomik olarak 'open door policy'yi savunan ve Avrupa'nın politik oyunlarından geri durmayı yeğleyen bir ülke konumuna gelmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya politikalarına lider ülke olarak girmek istemeyen ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında hiç tereddüt etmeden bu rolü üstlenmeye kalkışmıştır. Amerika'nın önceliği mallarına pazar bulmak, ekonomisini geliştirmek ve dünyada kendisine dost olacak rejimleri kurmak ve desteklemek olacaktır. Amerika isteklerini gerçekleştirmek için oyunun kurallarını değiştirerek kendi çıkarlarına uygun olacak yeni bir dünya düzenini kurması gerekiyordu. Amerika politik olarak komünizme karşı, ve dolayısıyla Sovyet yayılmacılığına, savaş açtı ve kutuplaşan dünyada 'özgür dünya' adı altında kendisi ile işbirliği yapacak çok geniş coğrafyalar oluşturdu. Karşıtı olarak dünyayı örgütlemeye çalışan Amerika, Sovyet ve komünist tehdidini çok iyi kullanarak dünyanın koruyucusu rolünde global gücünü tesis etti. Amerika'nın dünyanın her köşesine uzanan politik ilgisi sebebiyle artık Amerikan çıkarları ve Amerikan milli güvenliği okyanusları, kıtaları aşıp dünyayı baştan başa kat ederek global bir olgu haline geliyordu. Bu ilgiyi yürürlükte tutabilmek için Amerika yeni dünya düzenindeki aktörlerini organize ederek dünyanın ekonomik, diplomatik ve askeri dizginlerini eline geçirmeye başlamıştır.

ABD yeni dünya düzeninde işe ekonomik tedbirleri alarak başladı. Amerika'ya göre dünya kaynakları serbest rekabet ortamında herkes tarafından kullanılacak ve dünya ticareti arttırılacaktı. Amerikanın bu yaklaşımı Orta Doğu'da da olduğu gibi bir çok yerde Amerika'nın kokuşmuş emperyalist düzeni yok ederek dünya halklarına refah yolunu açacağı yönündeki ümitleri arttırdı. Amerika en başta GATT örgütünü kurarak uluslararası ticarete % 100'leri aşan gümrük duvarlarını serbest ticaret için, daha doğru bir sözle Amerikan ürünlerini satabilmek için, indirilmesini öngördü. Nitekim, belirli bir süre sonra uluslararası ticarete gümrük vergilerinin ortalaması % 25'in altına çekilmiş oldu. Yine ABD'nin önderliğinde ve Amerikan öncelikleri gözetilerek kurulan Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu IMF ile, ABD II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomilerini kontrolü ve yönetimi altına almış oldu. Amerikan Doları'nın dünya ekonomileri ve ticaretinde lider para birimi konumuna yükselmesi, Amerika'ya son derece büyük fırsatlar sağlamıştır. ABD, Avrupa'nın ve Japonya'nın kalkınmasına büyük paralar harcayarak katkılarda bulundu ve bu ülkelerin ekonomilerini Amerika'ya rakip olarak değil de ticaret ortağı olarak geliştirmelerinde başarı sağladı. Özellikle 1950'lerden başlayarak Amerika aldığı bu tedbirler sayesinde inanılmaz bir ekonomik gelişme periyoduna girdi. Öyle ki artık tüm dünya üretiminin yarısının gerçekleştirildiği ve yine tüm dünya tüketiminin yarısının harcandığı yer Amerika Birleşik Devletleri idi.

Amerika, ekonomik alanda dünya düzenini kendi lehine değiştirirken, aynı zamanda politik ve askeri alanlarda da dünya lider-

liğine yükseldi. Yüksek silah teknolojisine sahip olan Amerika, NATO'nun liderliğini yaparak ve BM'nin Güvenlik Konseyi üyesi olarak, kurduğu yeni dünya düzenini askeri ve diplomasi alanlarında sıkı bir şekilde koruyagelmiştir.

Bu arka plan doğrultusunda ABD; politik olarak İran Krizi, Sovyetlerin Türkiye'ye baskıları ve toprak talebi ve Yunanistan'da yaşanan iç savaş nedenleriyle Orta Doğu bölgesi ile hızla ilgilenmeye başladı. ABD'nin İsrail devletini kurdurmaktaki aktif rolü ve akabinde çıkan Arap-İsrail anlaşmazlıkları, Amerika'yı adeta Orta Doğu politikalarına kilitlemiştir. ABD, Orta Doğu'da ılımlı Arap milliyetçiliğini kontrol ederek İngiltere'nin bölgede siyasi iflasıyla boşalmış olan yeri Sovyetlere kaptırmadan hassas bir denge kurmak istiyordu. Hatta bu yolda İngiltere'nin bile terk etmiş olduğu muhafazakar elementleri yönetimde tutmaya karar vermiştir.⁴¹ Bölgeyi Sovyet etkisinden uzak tutmak, bölge petrolerini kontrol etmek ve İsrail devletinin güvenliğini sağlamak adına Amerika'nın bu bölgeye olan ilgisi hiç eksilmedi. İstisnasız her Amerikan Başkanı'nın bölge için politikalar üretmesi gerekliyordu ve her Amerikan Başkanı göreve koltuklarının altında Orta Doğu ile ilişkiler ve bölgede yaşanan problemler hakkında yeni projeler içeren ajandalarla geldiler.

1970'lere gelindiğinde Amerikan ekonomisinde bir durgunluk başlamış, bunun karşılığında başta Almanya ve Japonya olmak üzere birtakım ülkeler hızlı bir ekonomik kalkınma süreci içerisine girmişlerdi. Japonya ve Almanya'nın dünya ekonomilerinde önemli sıçrama yapmaları Amerikan ekonomik gücünü olumsuz etkilemiştir. Tıpkı 1950'lerde İngiltere'nin olduğu gibi, 1970'lerde de Amerika Orta Doğu petrolüne kendi ekonomisini ayakta tutmak ve kayıpları azaltmak için hayati önemle bağlı idi.⁴² Amerika Birleşik Devletleri ekonomik olumsuzlukları gidermek için bir dizi ekonomik ve politik tedbirler almaya başlamıştır. ABD, politik ve askeri gücünü kullanarak kendi kurduğu ve yönettiği IMF politikalarının tam aksi olan uygulamalara yönelmiştir. Bunların başlıcaları haksız rekabete yol açacak olan Dolar devalüasyonu ve karşılığı olmadan para basımıydı. Petrole bağımlı olan Amerikan endüstrisini güçlü tutmak için ABD Orta Doğu petrol alanlarını petrolün kesintisiz akışı için sıkıca kontrolü altında tutmuştur. Amerika bu uğurda bölgede Şah'ı, kralları ve diktatörleri destekleyerek adeta bölge kaynaklarını bölgenin yöneticileriyle birlikte bölge halklarına rağmen sömürmüşlerdir.

⁴¹ Joyce ve Gabriel Kolko, *The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy 1945-1952*, (New York: Harper & Row, 1972) s. 413.

⁴² Noam Chomsky, 'After the Cold War: U.S. Middle East Policy', *Beyond the Storm*, s. 79.

ABD bir koltukta iki karpuz taşımak misali, hem İsrail çıkarlarını Araplara rağmen korumuş hem de Arap devletlerini Sovyetler'in ciddi yayılmacı politikalarına rağmen kendi etkisi altında tutabilmiştir. Amerika'nın bu başarısında Arapları birleştirmeye çalışan ancak her uygulamada Arapları daha fazla birbirinden ayıran Arap milliyetçiliği ve Arap dünyasına liderlik etme hayalleri çok etkili olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasına geldiğimizde Orta Doğu sadece petrolle izah edilemeyecek ve tüm dünyayı ilgilendirecek politikaların odağı haline gelmiştir. Artık Orta Doğu olayları bölgesel olmaktan çıkmış neredeyse bir numaralı global fenomen haline gelmişti. Erken Soğuk Savaş sonrası politikalarının ilk manevrasının Körfez Savaşıyla Orta Doğu'da yapıldığını görüyoruz ve Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninin formülasyonu niteliğindeki Irak Savaşı'nın yine bu bölgede ortaya çıktığını görüyoruz. Bunları söylerken, Orta Asya ve Kafkaslar'ın da dünya siyasetindeki yerlerinin periferiden merkeze doğru hızlıca kaydığını akılda tutmamız gerekiyor.

Peki neydi Orta Doğu'yu Amerikan ve dünya siyasetlerinin merkezi yapacak unsurlar? Bu sorunun cevabını yine Soğuk Savaş döneminin başlarına giderek, günümüze kadar uzanan bir süreçte aramak gerekiyor. Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş politikalarını 'containment' ve 'domino theory' gibi simgeleştirdiği kavramlar üzerine kurmuş ve insan onurunu ve hürriyetini temsil eden demokrasiyi savunduğunu iddia etmiştir. Amerika ilk iş olarak her nerede olursa olsun komünizmi gördüğü yerde durduracak ve komünizmin bir bölgeden diğerine adeta domino taşlarının birbirine çarparak sirayet etmesini önleyecekti. Bunu yaparken en başta var olan dünya demokrasilerini koruyacak, az olan yerlerdeki -ki Türkiye bu kategoriye giriyordu- geliştirecek ve hiç demokrasi olmayan yerlerde de demokratik idareler kurduracaktı. Özellikle ABD'nin doğu Avrupa ülkelerini Sovyetler'e karşı korumadaki başarısızlığı sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri önceliği var olan demokrasileri korumaya vermişti ve dolayısıyla batı Avrupa Amerikan politikasının en merkezine oturmuştu. Batı Avrupa oryantasyonlu Amerikan politikalarının oluşmasında sadece buradaki demokratik kurumların varlığı değil, aynı zamanda Avrupa'nın en büyük pazar olması ve yine Amerikan desteğiyle yeniden yapılanmaya ve gelişmeye başlayan Avrupa ekonomilerinin Amerikan ticaret partneri olmasından dolayı idi. Bu anlayış içerisinde, ABD ilk olarak Avrupa'da, özellikle İtalya ve Fransa'da gelişme eğilimi gösteren komünizme karşı savaş açtı. Bir yandan Avrupa'yı ekonomik yönden kalkındırırken diğer taraftan da NATO şemsiyesi altında Avrupa devletlerinin milli güvenliklerini temin etti. Genel olarak, bütün Soğuk Savaş dönemi süresinde batı Avrupa Amerikan politikalarında merkezi yerini korudu ve Orta Doğu ikinci dereceden öncelikli bölge olma özelliğine sahip oldu.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu dönem boyunca dondurulmuş olan politikaların ve problemlerin de eriyerek ortaya çıktığını görüyoruz. Soğuk Savaş sonrası Amerika Avrupa'yı kaybetmeye başlamıştır. Uzunca bir süre Avrupa'yı rakip olmaktan engelleyen Amerika artık hem ekonomik hem de politik olarak Avrupa'nın kendisine karşı bir rakip olarak yükseldiğini görmekteydi. Daha Doğu ve Batı Almanya birleşirken, Amerika Almanya'da en sevilmeyen ülke, Gorbachev ise ülkedeki en popüler yabancı konumuna yükselmişti. Almanlar doğu-batı olarak bölünmüşlüğü Amerika'nın bir taksimatı olarak görmüş ve tarihin faturasını ABD'ye çıkarmışlardı. Rusya ile varılan anlaşmalar sonucu Avrupa kıtasındaki NATO'ya ait nükleer başlıklı füzeler ilk olarak Almanya'da imha edilmeye başlanmış, Almanlar sokak gösterileriyle Amerikan üstlerinin kaldırılması için protestolarda bulunmuşlardı. Fransa zaten yıllar önce NATO'nun askeri kanadından ayrılmış ve çoğu zaman hissi nedenlere dayanan Amerikan karşıtı bir tutum içerisine girmişti. Soğuk Savaş sonrası Sovyet tehdidinin ortadan kalkması üzerine, Avrupa açık olarak Amerika'ya karşı olan eleştirilerini seslendirmiştir.

Avrupa Birliği'nin ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmesi ve Amerika'nın, Avrupa ile olan ticaretindeki zorluklar, Amerika'yı ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Özellikle Avrupa Birliği'nin Euro para birimine geçmesi dünyadaki Dolar'ın tahtını ciddi olarak sarsmaya başlamıştır. OPEC ülkelerinin çoğunun, İran'ın ve Rusya'nın petrol ticaretinde Euro sistemine geçme isteği, karşılıksız dolar basıp bunları dünya piyasalarına sürerek olağan üstü gelir elde eden ABD'ye büyük mali kayıplar yaşatmıştır. Bütün bu olumsuzlukları gidermek için ABD devasa ordusunu kullanarak bir şekilde kendi kontrolünden çıkmaya başlayan dünya ekonomik düzenini tekrar kendi çıkarları doğrultusunda tanzim etme yoluna gitmiştir. Doğal olarak da bu ekonomik tanzim politik olarak yeni bir dünya düzeni kurmadan gerçekleşecek gibi değildi.

Amerika kimseye silah zoruyla mal satamaz yahut para birimini silahla koruyamaz. Ancak geçmişte Sovyet tehdidi gibi bir tehdidin varlığını ortaya koyar ve bu uğurda demokrasileri ve insan haklarını koruma görevini üzerine aldığını başta batı olmak üzere dünyayı ikna ederse, işte o zaman Amerika hegemon gücünü devam ettirebilir. ABD bu tehdidin adını koymuşa benziyor; uluslararası terör, ve şimdi dünya kamuoyunu bu tehdidin geçerliliği hakkında ikna etmeye çalışıyor. İşte bu noktada devasa Amerikan ordusu harekete geçerek bu tehdidi ancak kendilerinin önleyebileceklerini ispat etmeye ve prestij kazanmaya çalışmaktadırlar.

Bu politikalar çerçevesinde Orta Doğu'yu ve Orta Asya'yı artık Amerikan dış politikalarının merkezinde görmekteyiz. Amerika Orta Doğu'yu, Rusya da dahil, ileride belirebilecek bir Avrupa tehlikesine ve Orta Asya'yı da hızla gelişen Çin tehdidinde karşı kullanmayı planlamaktadır. Yakın geçmişte petrol ihracatçısı olan Çin, gelişen ekonomisi nedeniyle net bir petrol ithalatçısı haline gelmiştir. Bugün Çin, dünyada en fazla petrol tüketen üçüncü ülkedir. Amerika Çin mallarının en büyük pazarı durumundadır. Eğer Çin Amerikan pazarını kaybederse gelişen ekonomisi batma noktasına gelebilir. ABD hem bu durumu koz olarak kullanıyor ve hem de Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya yerleşerek Çin'i stratejik açıdan kuşatıyor ve Çin'in ihtiyacı olduğu petrol kaynaklarını kontrolü altında bulunduruyor.

Soğuk Savaş başlarında batı Avrupa demokrasilerine en büyük önemi veren Amerika, bu dönemin sona ermesinden ve Sovyetler'in dağılmasından faydalanarak doğu Avrupa ile ilgilenmeye başladı. Belli bir süre Clinton yönetimi Rusya ile uzlaşarak eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Rusya'nın 'yakın komşuluk' ve ilgi alanı doktrini sebebiyle ilgilenmemiştir. Ancak daha sonra görüldüğü gibi, ABD bu yakın komşuluk bölgesiyle kurduğu ilgi Rusya ile kurduğu ilginin önüne geçmiştir. ABD doğu Avrupa ülkelerini NATO'ya almaya başlayarak evvela bunların ulusal güvenlik problemlerini halletmeye çalışmıştır. Amerika Almanya'daki üslerini Polonya'ya taşımaya başlamıştır. Avrupa Birliği de bu ülkeleri birliğe entegre ederek ekonomilerini ve demokrasilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Irak krizi dolayısıyla Avrupa Birliğinde yaşanan çatlak, AB namzeti doğu Avrupa ülkelerinin tavırlarıyla ilginç bir zemine taşınmıştır. Amerika'nın yanında olduklarını beyan eden bu ülkeler, AB'nin gelecekte ne kadar nazik dengeler üzerinde hayatını sürdürmeye çalışacağını da habercisi oldu. Bu ülkeler sayesinde Amerika AB'de söz sahibi olacaktır. Daha da önemlisi kriz içerisindeki NATO, BM'nin uğradığı akıbete doğru itilmeye başlanmıştır. BM kararlarını manipüle eden ve BM'yi göz ardı ederek istediği hareketlere gışen Amerikan tutumu, BM'yi neredeyse tümüyle etkisiz hale getirmiştir. İşte aynı tehlike NATO içinde de yaşanmaya başlanmıştır. Sovyetlere karşı uyguladığı çevreleme politikasını Amerika bundan böyle yeni NATO üyesi ülkelerini de arkasına alarak NATO içerisinde kendisine kafa tutan devletlere karşı da uygulayabilir. Amerika Türkiye de dahil olmak üzere bazı NATO üyesi olan ülkeleri ikna edip istediği desteği bulamamışken, henüz daha NATO üyesi bile olmayan Bulgaristan gibi doğu Avrupa ülkeleri Amerikan uçaklarına hava sahalarını kullanma izini vermişlerdir.

Bütün bu söylenenlerden sonra, konumuz olan Orta Doğu'ya dönecek olursak, Amerika Doğu Avrupa'da kurmaya başladığı yeni

düzeni genişleterek Orta Doğu'da da kurmak istemektedir. Artık Amerika krallarla, diktatörlerle anlaşarak kendisine uygun şartlar yaratma politikalarından vazgeçerek daha derinliği olan ve daha güvenli bir zemine oturtulacak bir Orta Doğu politikası ve işbirliği hayal etmektedir. Görünen o ki, Körfez Savaşıyla birlikte Orta Doğu'daki otoritesini hiç olmadığı kadar arttırmış olan Amerika, bu etkiyi yanlış zemine oturtulmuş güvenilmez bir etki olarak görmektedir. Eğer Soğuk Savaş şartları devam etseydi, Amerika Orta Doğu'daki statükosunu devam ettirebilirdi ancak değişen şartlar nedeniyle zayıflayan gücünü dikkate alarak daha köklü ve dolayısıyla daha riskli bir duruş almak zorundadır.

Pek tabii olarak Orta Doğu, Doğu Avrupa'ya benzemez. Doğu Avrupa'da gerçekleştirilenleri Orta Doğu'da başarmak çok kolay olmayacaktır. Bölgenin problemleri binlerce farklı kanaldan gelen çok çeşitli nedenlere bağlı ve dünyanın başka köşelerinde rastlanmayan bölgeye özel şartlardan kaynaklanmaktadır. Bölgeyi anlamaya çalışmak ve onu yönetmeye kalkmak köpek balıklarıyla aynı havuzda yüzmek gibidir. Bunu bilen Amerika birbirine zıt gibi görünen ancak aynı kapıya çıkan iki farklı yöntemi kullanmaktadır. Seçilen yöntemlerden birisi yükselen uluslararası terörü, yani gerçekte satır aralarında ima edilen İslami terörü, yeni strateji motto'su yaparak ulvi bir değer uğruna, Amerika taşın altına elini sokarak insanlığa yönelmiş olan bu tehdidi bertaraf etmek azminde olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu söylemde insancıl, ve herkesin rahatlıkla kabul edebileceği değerler bulunmaktadır. Gerçekte de İslam ülkelerindeki kabına sığmayan politik sorgulamalar ve arayışlar, ki bazen bu terör şeklinde tezahür ediyor, ümmetçilik esasıyla top yekün bir siyasal birliğe ulaşma ülküsü Amerika'yı son derece korkutmaktadır. Amerika'nın ulaşmak istediği nihai sonuç ise Orta Doğu ölçeğinde tüm İslam alemindeki hareketleri kendisine tehdit teşkil etmekten çıkartarak menfaatlerine uyacak mecralara kanalize etmektir.

İkinci yöntem ise amaca ulaşmak ve gerekli değişiklikleri yaratmak için sonuç alana kadar esnmeden baskı kullanmak politikasından oluşuyor. Başkan Bush, ulusuna seslenirken bazı ülkelerin isimlerini açıkça zikrederek bunların şer eksenli olduklarını ilan edip bu ülkeler ve teröre yataklık eden ülkelerin hak ettikleri cezayı göreceklere tehdidinde bulunmuştu. Bush'un bu konuşmasının bir çok çevrelerce acemice söylenmiş ve yanlışlıklarla dolu bir konuşma olduğu düşünüldü. En başta da İran ile ilişkiler gelişme kaydetmeye başlamışken ve İran'da yenilikçiler güçlenirken Bush'un İran'ı açık hedef göstermesi bağışlanamaz bir hamaset olarak görüldü. Ancak bu konuşma alel usül bir konuşma değildi. Gerçekten de Amerika'nın eski müttefiki bazı ülkeleri, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi, karşısına

aldığını görmekteyiz. Ancak Amerika işe zayıf olan Irak'tan başlamaya karar vermiştir. Amaç komünizm tehdidi için formüle ettiği domino teorisini tersine çevirerek demokrasileri bölgede domino etkisiyle yaymaktır. Amerika artık bölgede kurulacak demokrasilerle kendi belirlediği güvenlik şartlarını ve kazanımlarına ulaşabileceğini hesap etmektedir. Dünyanın önemli bir kısmı karşı çıksa da ve bazı müttefiklerini karşısına alsa da, Amerika, sahip olduğu askeri ve ekonomik gücü kullanarak şiddetli bir baskıyla kendisine karşı duranları teker teker bertaraf edebileceğini düşünmektedir. Bunu yaparken de geçmişteki başarılarını örnek almıştır. Amerika tüm dünya sathında sürdürdüğü Soğuk Savaş'tan zaferle çıkmıştır. Cumhuriyetçi başkan Reagan Sovyetlere karşı hiç taviz vermeyen bir tavırla hızlı bir silahlanma yarışına girdi. Amerika'yla yarıştan kopmak istemeyen Sovyetler Birliği ekonomik kaynaklarının çoğunu silah programlarına harcadı. Bu yüzden SSCB'de ekonomik ve sosyal şartlar tahammül edilemeyecek boyutlara ulaştı. Sovyetler bu yarışta dökülmeye başlarken, Amerika bu yarışla gücünü daha da arttırıyordu. Amerika ile olan silah yarışına daha fazla dayanamayacağını gören Gorbachev, havlu atarak Sovyetler'in yıkılması pahasına yarıştan çekilmiştir. Amerika'da Cumhuriyetçiler'in nazarında önemli bir yere sahip olan Reagan'ın politikalarını hem baba Bush ve hem de oğul Bush uygulamaya çalışmıştır. İşte tüm Orta Doğu'yu ve dahi bütün İslam dünyasını değiştirmek isteyen Amerika'nın gözü kara politikaları bu kaynaktan gelmektedir. Ancak geçmişte Reagan'ın başardıklarını Bush da başarabilecek diye bir kaide olamaz. Amerika, çok kutuplu uluslararası dünya düzeni içerisinde ve çok girift yapı içerisindeki Orta Doğu bölgesinde büyük risk almaktadır. Amerika'nın Orta Doğu'da uğrayabileceği kesin bir başarısızlığı, kurmaya çalıştığı yeni düzenin de ilelebet sonu olacaktır. İşte bu varolma yahut yok olma ayırımına gelmiş olan Amerika Birleşik Devletleri, azimle, inatla ve sabırla istediğini gerçekleştirmek uğurunda tüm enerjisini ortaya koymaktadır.

IRAK SAVAŞINDA PETROLÜN ROLÜ

İki dünya savaşı arasında Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en büyük petrol üreticisi idi. I. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Orta Doğu petroleri için İngiltere ile rekabete girişmiş ve aralarında çıkan anlaşmazlıklar her defasında bir anlaşmayla sonuçlanmış ancak bu iki devlet hiçbir zaman birbirlerine güvenmemişlerdir. İngilizleri hep ayrıcalıklı haklar almaya çabalamakla suçlayan Amerika, Osmanlı Devleti ile savaşa girmediği ve yapılan anlaşmaların dışında kalmayı tercih ettiği için İngiltere'ye karşı kullanacağı etkin bir kozdan yoksundu. Ancak yine de Amerika San Remo kararlarını tanımayacağını ilan

etmiştir.⁴³ İngiltere'nin kırmızı çizgisi sebebiyle Irak'ta çok başarılı olmayan ABD, kısmen Kuveyt, Bahreyn ve özellikle Suudi Arabistan'da petrol ayrıcalıkları elde etmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen iki savaş arasında Amerika Orta Doğu politikalarında oyuncu olarak değil de bir seyirci olarak kalmıştır.

Irak'ı kontrolü altında bulunduran İngiltere bilinçli olarak Irak petrol-lerinin üretimini kısıtlı tuttu. Örneğin; 1936'da Irak'tan iki kattan biraz fazla petrol üreten İran, 1948'de Irak'ın yedi katı fazla petrol üretiyordu.⁴⁴ Aynı şekilde, ticarî petrol üretimine 1938'de başlayan Suudi Arabistan 1948'de Irak'tan altı kat fazla petrol üretiyordu. Irak petrolü üzerinde anlaşmazlıklar, boru hattı (pipe-line) problemleri, Amerika'nın II. Dünya Savaşı sonrası Suudi ve Kuveyt petrollerinde etkin olması ve başka sebepler Irak petrol üretiminin sınırlı tutulmasını sonuçlandırdı.

1947'de Amerikan hükümeti müdahaleci bir karaktere sahip olan yeni petrol politikaları hakkında tutum belirledi. Başta Meksika ve Bolivya olmak üzere ABD dünya petrol bölgelerinde etkin hale gelmeyi planladı. Amerika bir yandan da Venezuela, İran ve Suudi Arabistan'la petrol pazarlıklarına girişiyordu. Amerika İran'da petrol payını arttırırken, 1950'de Aramco'yu kurarak Suudi petrol-lerini 50-50 olarak Suudiler'le paylaştı.

Amerikan Dışişleri, Amerikan petrol şirketlerinin legal bir memorandum hazırlanmadan Irak petrol-lerinden uzak durmalarını istedi. Mayıs 1964'te Amerikan Dışişlerinin Orta Doğu'da petrol ayrıcalığı almamış olan Sinclair Oil Company, Standard Oil of Indiana gibi petrol şirketleriyle, Irak petrol-lerine ulaşmak hususunda stratejiler belirlemiştir. Nihayetinde Amerika'nın çabaları sonucunda 1967 yazında Irak hükümeti bir karar alarak petrol işlerini kurulan Irak Milli Petrol Şirketi uhdesine vermiştir. Bu şirket petrolü ya kendisi çıkaracak yahut bu işi uygun gördüğü yabancı şirketlere yaptıracaktı.⁴⁵ İşte bu karardan sonra Amerikan şirketleri hızlı bir şekilde Irak petrol piyasasına girdiler.

Günümüzde petrol dünya ekonomisinin işleyişindeki önemini koruyor ve petrolü kontrol eden ülkeler ise önemli ve stratejik bir gücü ellerinde tutmaya devam ediyorlar. Orta Doğu'da petrol çıkarlarına dayalı politikalar gütmüş olan ABD, dünya petrol-lerini kontrol etmek için büyük bir çaba harcamaktadır. Irak petrol açısından Amerika'nın

⁴³ Barry Rubin, 'America as Junior Partner: Anglo-American Relations in the Middle East' *The Great Powers in the Middle East 1919-1939*, (New York: Holmes & Meier, 1988) s. 243.

⁴⁴ John M. Blair, *The Control of Oil*, (New York: Pantheon, 1977) s. 83.

⁴⁵ Blair, *The Control of ...*, ss. 85-88.

iştahını kabartmaktadır. ABD dünya petrol rezervlerinin %2'sine sahip. İhtiyacı olan petrolün % 55'ini ithal eden Amerika, bu ithal ettiği petrolün % 25'ini Orta Doğu'dan karşılıyor. Amerikan Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in 2001'de hazırladığı 'Amerikan Milli Enerji Raporu'nda, hükümetin önceliği Basra Körfezi petrollerine vermesini tavsiye etmiştir. ABD günde 20 milyon varil petrole ihtiyaç duymaktadır ve uzmanlara göre Irak Amerikan petrol ihtiyacının yarısını karşılayabilirdi. Irak petrollerine sahip olan ABD Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarının belirlenmesinde kartelleşme yoluna gitmesi de engellenmiş olacaktı.⁴⁶

Irak 115 milyar varil ispatlanmış petrol rezervi ile dünyada bilinen petrol rezervlerinin %15'ine sahiptir. Ancak Irak'taki petrol rezervleri yeni sondajlarla 300 milyar varile çıkartılması ihtimali bulunmaktadır. Irak'taki % 90 oranında potansiyel petrol alanları henüz açılmış değildir. Bu alanların açılması şüphesiz ki yabancı yatırımcılara ve petrolcülere altın fırsatlar verecektir. Irak'ta toplam 2,000 petrol kuyusu bulunmaktadır oysa kuyu sayısı sadece Texas'ta bir milyonu geçmektedir. Irak petrolü dünyanın en ucuza mal edilen petrolü olduğu gibi açılan her on kuyudan sekizinden petrol fişkırmıştır. Oysa bu rakam Suudi Arabistan'da yarı yarıya, yani açılan her on kuyudan beşinde petrol çıkmıştır. Irak'ta petrolü çıkarmak çok kolaydır, çünkü petrol yerin 600 metre derinliğinde bulunmaktadır ve bu derinlik petrol kuyuları standartlara göre oldukça kısadır. Amerika dünyanın en büyük petrol ithalatçısı ülkesidir. Analizci William Stewart'a göre petrol endüstrisiyle içli dışlı olan Başkan Bush ve yardımcısı Cheney, Irak'ın bu zengin petrol potansiyelini göz ardı edemezdi.⁴⁷

1980'de Irak, en üst üretim hacmi olan günlük 3,5 milyon varil petrol üretmekteydi. Günümüzde bu rakam BM'nin gıda karşılığı petrol programı çerçevesinde 2,8 milyon varil civarındadır. 10 yıllık bir süre içerisinde Irak petrol endüstrisinin rehabilitasyonu 30-40 milyar Dolara mal olacağı tahmin edilmektedir. Yedi milyar Dolarlık bir harcamayla Irak petrol üretimi, üç yıl içerisinde 1980 seviyesini yakalayacağını ve 20 milyar Dolar harcanması halinde yedi yıl içerisinde günlük üretim 5,5 milyon varile çıkartılabilecektir.⁴⁸

⁴⁶ 'Scramble to carve up Iraqi oil reserves lies behind US diplomacy' *The Observer*, 6 Ekim, 2002

⁴⁷ William M. Stewart, 'Understanding your World: Oil, Iraq and the US, *The Santa Fe New Mexican*, 8 Eylül, 2002.

⁴⁸ Kevin Ward, 'Future of Iraq's Oil Reserves, World's Supply Depends on Type of War Waged', [www. globalpolicy.org](http://www.globalpolicy.org).

.....
 ••••••••••••••••••••
**Amerika, Irak Savaşı'yla
 hem Irak petrollerini
 kontrol edecek ve
 bundan kazanç
 sağlayacak hem de
 petrolü politik bir silah
 olarak kullanıp Rusya,
 Fransa ve Çin gibi
 devletlerin Irak üzerinde
 aldıkları petrol imtiyazları
 üzerine pazarlıklar
 yapacaktır.**
 ••••••••••••••••••••

Irak'ın petrol potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, Irak Savaşı'nda petrolün ne denli önemli bir yere sahip olduğu aşikardır. William M. Stewart The Santa Fe New Mexican'a yazdığı 8 Eylül 2002 tarihli yazısında, Irak'ın Amerika için güvenlik açısından değil de petrol açısından önemli olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü güvenlik açısından Irak'ın ancak komşuları için bir tehlike teşkil edeceğine, ancak Amerika'ya karşı bir tehdit oluşturamayacağı fikrine yer vermiştir. Stewart, Dublin merkez-

li Petrel Resources adlı bir şirketin 'dünyada hiçbir mineral petrolden daha değerli olamaz ve hiçbir ülke Irak kadar iyi bir petrol kazancı sağlayamaz' sözünü, Amerika'nın ve Avrupa devletlerinin Irak petroleri için giriştikleri politikaları açıklamak için yeterli bulmuştur.⁴⁹

Amerika, Irak Savaşı'yla hem Irak petrollerini kontrol edecek ve bundan kazanç sağlayacak hem de petrolü politik bir silah olarak kullanıp Rusya, Fransa ve Çin gibi devletlerin Irak üzerinde aldıkları petrol imtiyazları üzerine pazarlıklar yapacaktır. *The Observer* gazetesinde 6 Ekim 2002'de yayınlan bir yorumda Rusya'nın Irak'taki ana kaygısının Sovyet döneminden kalan 7 milyar Dolarlık borcunu tahsil etmek değil, Irak'la yaptığı petrol anlaşmalarını yürürlüğe sokabilmek olduğunu yazmıştır. Lukoil 1997'de Batı Qurna bölgesinde petrol çıkarmak için 20 milyar Dolarlık bir anlaşma yapmıştır. Diğer bir Rus petrol şirketi Zarubezhneft Saddam Hüseyin yönetiminden bin Umar petrol bölgesinin işletme hakkını kazanmıştır. Bu bölge potansiyel olarak işletmecisine 90 milyar Dolar civarında kazanç getirecek zenginlikte petrole sahiptir. Enerji Ajansı'nın bir raporuna göre, zengin Irak petrol rezervleri sayesinde Saddam Hüseyin yabancı şirketlere bir trilyon Doları bulan petrol ayrıcalıkları verebilecek güçteydi.⁵⁰ Irak'ın petrol potansiyelleri, işletmecisine birkaç trilyon dolar gelir getirecek kadar büyüktür. Dünya petrol piyasalarını elinde tutan beş büyük petrol şirketinden dördüne sahip olan Amerika ve İngiltere, Irak petrolünden en fazla kâr sağlayacak ülkeler olacaklardır.

⁴⁹ Stewart, 'Understanding Your World...'

⁵⁰ 'Scramble to carve up Iraqi oil reserves lies behind US diplomacy' *The Observer*, 6 Ekim, 2002

Petrolün haricinde, Amerika Irak Savaşı'ndan maddi olarak zarar etmemiştir. Bir hesaba göre Amerika'nın Irak'ı izale etme politikasını sürdürmesi Amerika'ya yaklaşık 380 milyar Dolara mal olacaktı. ABD hükümeti Irak savaşının masrafları için kongreden ek 80 milyar Dolar istediği zaman, bu rakamın yapılacak masrafları karşılamada çok yetersiz kalacağı savunulurken, savaşta bu paranın yarısı bile kullanılmamıştır. I. Körfez Savaşında Amerikan savaş masraflarının yarısını Suudi Arabistan, Kuveyt gibi Arap ülkeleri karşılamıştır. Petrol fiyatlarında artış ve Amerikan petrol şirketlerinin bu artıştan ticari çıkar sağlamaları sonucu, Amerika'nın bu savaştan maddi olarak karlı çıktığını görmekteyiz. Savaş sonrası Suudi Arabistan'ın başını çektiği Orta Doğu ülkelerinin hızla silahlanması ve bu iş için ayırdıkları devasa kaynaklar, ABD'nin 500 milyar Dolar civarında silah satmasıyla sonuçlanmıştır. ABD'nin elde ettiği diğer politik ve ekonomik kazançlar da ayrıca mütalaa edilmelidir. Körfez Savaşı'nda Amerika'nın çok kârlı çıktığı gerçeğini göz önünde tutarsak, Irak'a yerleşmeyi ve Irak'ı uzun bir süre için direkt ve dolaylı olarak yönetme planları yapan Amerika, hem petrol kaynakları ve hem de bölgeye ciddi olarak yerleştiği için kendisine karşı olan olumsuzlukları lehine çevirmek için uğraşacak ve başarılı olduğu takdirde Körfez Savaşı'yla kıyaslanmayacak derecede büyük kazançlar elde edecek. Bu aynı zamanda Amerika'nın 'neo-colonialism' politikalarının ilk uygulama alanlarından biri olacaktır.

Saddam yönetiminin sona ermesiyle Amerika önemli bir petrol sahasını daha kontrolü altına almış olacak. Ancak Amerika'nın bütünde neler yapmak istediğini görebilmek için yine de Amerika'nın yaptığı Irak Savaşı'nın nedenleri tamamen petrol konusuna bağlayarak izah etmek çok isabetli bir açıklama sayılmamalıdır. Şurası da bir gerçek ki, ABD halihazırda dünyanın önemli petrol bölgelerini rakipsiz olarak stratejik kontrolü altında tutmaktadır. Petrol fiyatlarının belirlenmesinde Amerika oldukça etkilidir. Bir diğer husus ise, petrol politikalarına bakıldığında ne Amerika aleyhine işleyebilecek bir süreç ne de genel bir petrol krizi ihtimal dahilinde görülmemektedir. Amerika Rusya'ya, Avrupa'ya ve Çin'e karşı gerek Orta Doğu petrollerini ve gerekse Orta Asya ve Kafkas petrollerini daha sıkı kontrol etmek için harekete geçmiş olabilir fakat yine de bu hususlar Amerikan hareket nedenlerini tam olarak açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Amerika'nın Irak Savaşı'nda petrolün önemli rol oynadığı ancak petrolün temel amaç olmadığı yargısına varmak çok yanlış olmasa gerekir.

Öne sürülen bu tezi desteklemek için Kuveyt, Bosna ve Tayvan üçgeninden oluşan bir formülasyonu tartışabiliriz. Bilindiği gibi Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine, ABD var gücüyle Irak'a müdahale etti ve Irak'ı Kuveyt'ten çıkardı. ABD aynı hassasiyeti büyük bir insanlık dramı

yaşanan Bosna'da göstermedi. Popüler olan inanca göre Bosna'da petrol olmadığı için Amerika Bosna trajedisine seyirci kaldı. Bosna-Kuveyt ikilemini daha güçlü yorumlayabilmek için Tayvan'da yaşanan krizi ve kriz karşısında Amerika'nın tavrını ortaya koyabiliriz. Bosna'da petrol olmadığı için geç hareket eden Amerika 1990'ların ortasında Çin'in Tayvan'ı tehditleri üzerine, hiç vakit kaybetmeden ve hiç çekinmeksizin donanmasını Tayvan'ı korumak adına Çin Denizi'ne gönderdi. Üstelik Amerika en yetkili ağızlardan 'dünyanın en kahredici donanması Çin'i bekliyor' tehdit ve tahrikleriyle bölgeye girdi. Halbuki Tayvan hiçbir yer altı zenginliği olmayan küçük bir ada devletidir. Yani Tayvan'da petrolün dirhemi yoktur. Bu üç krizden şu sonucu çıkarabiliriz; Amerika Kuveyt'e Kuveytli kurtarmak için değil, kendisi için ve özellikle İsrail için tehdit oluşturan Irak'ı durdurmak ve bu tehdidin gücünü sıfırlamak için girdi. Aynı şekilde Amerika büyük bir risk alarak gelişen tehlike Çin'i Tayvan'da durdurdu. Ancak ABD'nin Bosna'da durdurması gereken bir Sırbistan ya da Yugoslavya yoktu; çünkü kendisi için Yugoslavya'yı bir tehdit olarak görmüyordu ve bu yüzden işi ağırdan aldı. Daha önce belirtildiği gibi, Soğuk Savaş'la birlikte Amerikan milli güvenliği ve milli çıkarları kıtalar, okyanuslar aşarak dünyanın her köşesine yayılıyordu. Hegemon güç olarak Amerika dünyanın en ücra bir köşesinde bile kendi çıkarları aleyhine olan gelişmelerden rahatsız olmakta ve buna karşı önlemler almaktadır. Bu sebeplerden dolayı, Soğuk Savaş sonrası Amerikan politikalarının temel dinamiklerini, Orta Doğu'da petrol çıkarlarından başka daha geniş bir anlamda okuyabilmeliyiz.